

Kapitalisoituminen ja Afrikan valtioiden eriytyminen maailmantaloudessa*

JYRKI KÄKÖNEN

ABSTRACT

Capitalization and Differentiation of the Position of African States in the World Economy

The first part of the article discusses, on a theoretical level, the problem of capitalization and development in the developing world. The argument is that the expansion of the capitalist mode of production has generated a capitalist development in various parts of the so-called Third World. In a global context, capitalization means also the integration of the developing societies into the capitalist world economy. But the reproduction of the capitalist mode of production and capital on a global level differentiate developing countries into various categories. Consequently, the interests of the developing countries vis-a-vis the developed countries diverge. At the end of the first part, several categories of developing countries are presented. In the empirical part of the article, the aim of the work is to verify whether different categories of the African states can be found in the 1970s. Through factor analysis, it was possible to find five diverse types of dependence and three different types of economic growth in Africa during the 1970s. In the further analysis, different factors were used as indicators to characterize groups of African states. By using cluster analysis, it was possible to find seven distinct categories of African countries. Therefore, not only in the process of capitalization, but also in the process of attaining a system of self-reliance, the positions of African states has differentiated in the capitalist world economy.

Seuraava analyysi liittyy kahteen käsitteeseen ja niitä vastaaviin prosesseihin kansainvälisessä järjestelmässä. Lähtökohdiltaan kysymys on kansainvälistymisestä, joka ulottuu yhteiskunnallisen olemisen kaikille tasoille ja joka ilmiönä nousi tieteellisen keskustelun kohteeksi 1970-luvulla. Kansainvälistyminen on kuitenkin käsitteenä neutraali eikä sillä ole mitään tarkkaa sisältöä. Tässä tarkastelussa kansainvälistyminen saa sisältönsä kapitalisoitumisen käsitteen kautta. Kapitalisoitumisella tarkoitetaan kapitalistisen tuotantotavan ja pääoman tunkeutumista ei- ja esi-kapitalistisiin yhteisöihin ja tuotannon sektoreille.

Imperialismin aikakaudella kapitalisoituminen on tapahtunut kansainvälisellä tasolla ja tässä nämä kaksi käsitettä yhtyvät. Kansainvälistyminen on olennaisilta osin nähtävä maailmanlaajuise-

na kapitalisoitumisena. Tarkastelun alkuosassa tälle kansainvälistymisen ja kapitalisoitumisen prosessille pyritään antamaan teoreettinen hahmo. Toisessa osassa edetään empiiriseen analyysiin, joka kohdistuu 1970-luvun Afrikkaan.

Teoreettisesti tarkastelu nojaa marxilaiseen imperialismin teoriaan. Tässä teoreettisessa viitekehksessä myös kehitys näyttäytyy tänään kapitalisoitumisena. Samoin alikehitystä on valtaosaltaan pidettävä kapitalisoitumisen ilmentymänä. Se näkyy perinteisten tuotantomuotojen kuihtumisena. Kehitysmaiden integroituminen kapitalistiseen maailmantalouteen ei kuitenkaan tapahdu samalla tavalla kaikkien kehitysmaiden kohdalla. Siksi niiden asemat maailmantaloudessa ja suhteessa toisiinsa eriytyvät. Teoreettisessa osassa päädytään esittämään eriytymisen ilmeneminen erilaisina kehityskaatategorioina.

Artikkelin empiirisessä osassa pyritään todentamaan eriytyminen Afrikan osalta. Faktorianalyysin avulla etsitään erilaiset riippuvuuden ja taloudellisen kasvun tyyppit 1970-luvun Afrikassa.

* Tämä artikkeli perustuu suoraan väitöskirjaani »Luonnonvarat ja konfliktit muuttuvassa kansainvälisessä järjestelmässä». Artikkelin aihe kulkee väitöskirjani läpi yhtenäisen alateemana.

Nämä molemmat ulottuvuudet yhdessä jakavat afrikkalaiset valtiot erilaisiin kategorioihin. Erottelu toteutetaan klusteroinnilla. Empiirisessä analyysissä käytetty tilastoaines on pääsääntöisesti 1970-luvun puolivälistä (Liite), mikä merkitsee sitä, että saatu tulos ilmentää tilannetta Afrikassa 1970-luvulla eikä tilanne välttämättä ole sama enää 1980-luvulla.

1. Kapitalisoituminen vs. ei-kapitalistinen kehitys

Imperialismin teoriasta kasvaneessa uusmarxilaisessa riippuvuustutkimuksessa selitettiin alikehitys varsin suoraviivaisesti siten, että imperialismi järjestelmänä toimii kehitysmaiden taloudellista ja yhteiskunnallista kehitystä patoavana rakenteena (Hettne 1982, 39—53). Erityisen voimakkaana käsitys esiintyi 1970-luvun riippuvuusteoriassa, jossa sitä on edustanut muun muassa Andre Gunder Frank (Frank 1967 ja 1978). Äärimmäinen muunnelmä kehityksen patoamisesta oli se, että kehitysmailla ei vallitsevassa kansainvälisen talouden järjestelmässä ole mitään edellytyksiä kehittyä (vrt. Petras 1975, Zymanski 1981, 531).

Teesi kehityksen patoamisesta on kuitenkin joutunut kyseenalaiseksi sen empiirisen tutkimuksen perusteella, jota on tehty myös marxilaisen tradition puitteissa 1970-luvun lopulta lähtien (Secher Marcussen 1983, 39—48, Warren 1979, 186—255). On voitu osoittaa, että useissa kehitysmaissa on tapahtunut huomattavaa bruttokansantuotteen kasvua kokonaisvaltaisesti ja asukastakin kohti laskien (Warren 1979, 190—199). Samoin teollistuminen on ollut monissa kehitysmaissa merkittävää ja niiden tuotantorakenteessa on tapahtunut muutos maataloudesta kohti teollistumista, mikä ilmenee jopa niiden viennin rakenteessa (Warren 1979, 244—246, Carlsson 1982, 40—46, Kiljunen 1985, 54—57). Edelleen voidaan osoittaa markkinoiden kehittymistä ja kulutuskysynnän kasvua, joita on pidettävä ilmentymänä substituutiotalouden roolin vähenemisestä (ks. Warren 1979, 224—240).

Muutokset itsenäistymisen jälkeisessä kehityksessä ovat olleet vähemmän kehittyneissä maissa niin ilmeisiä, että kehityksestä voidaan puhua useammassakin mielessä sekä modernisaatioteorian että riippuvuusteorian näkökulmasta. Kehi-

tysmaiden kannalta tapahtuneet muutokset ovat merkinneet kapitalisoitumista, vaikka kapitalistinen sektori ei vielä olisikaan kansantalouden suurin sektori. Kehitys ja kapitalisoituminen ovat sellaisia todellisuuden ilmiöitä, jotka asettavat oman haasteensa marxilaiselle imperialismien teorialle tai ainakin sen joillekin tulkinnoille. Näin siitäkin huolimatta, että kapitalisoitumisen tendenssiin liitettäisiin rajaus, jonka mukaan se on mahdollista vain muutamissa kehitysmaissa. Toisaalta on syytä kysyä, missä määrin se tulkinta, että imperialismi ylipäätään patoaisi kehityksen, on klassisen marxilaisen imperialismien teorian mukainen.

Marxin omien analyysien perusteella on ensimmäiseksi päädyttävä siihen, että kapitalismia on pidettävä progressiivisena ilmiönä suhteessa kaikkiin sitä edeltäneisiin tuotantotapoihin. Tässä katsannossa kapitalististen tuotantosuhteiden ja niitä vastaavien laajempien yhteiskuntasuhteiden kehitys vanhojen yhteiskunnallisten suhteiden paikalle merkitsi valtavaa kasvua ja kehitystä yhteiskuntien historiassa. Kapitalismi oli siihenastisista yhteiskunta-taloudellisista järjestelmistä kehittynein. Suhteessa sitä edeltäneisiin järjestelmiin kapitalismi on ollut kykenevä kasvuun, laajenevaan tuotantoon.

Kapitalismin progressiivisesta sisällöstä johdettua niin Marx, Engels kuin Leninkin pitivät myös kapitalismin leviämistä, ekspansiota ja tunkeutumista ei- ja esikapitalistisille alueille positiivisena ilmiönä. Heidän yleisen käsityksensä mukaan se muun muassa edisti sosialistista valtakumousta laajentamalla uusille alueille tunkeutumisellaan kansainvälistä työväenluokkaa. Siksi Marx, Engels tai Lenin eivät asettuneet yleensä kapitalismin ekspansiota ja vieraille alueille tunkeutumista vastaan, vaikka he kritisoivatkin sen yksittäisissä tapauksissa saamia raikeitäkin muotoja.

Kapitalismin tunkeutuminen uusille alueille levitti kolonialismin kehyksissä siihen asti kehittyneintä tuotantotapaa samoin kuin siihen asti laajinta ihmisten poliittista valtaa, porvarillista demokratiaa. Tunkeutuessaan uusille alueille se myös tuhosi despoottisia yhteiskuntajärjestelmiä ja aloitti näin ihmisen vapauttamisen. Marxilla nämä yleiset käsitykset tulevat selkeästi esiin hänen Intiaa koskeissa kirjoituksissaan (Marx & Engels, *On Colonialism*, 1974).

Marxille Englannin hallinto Intiassa oli yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmasta edistyksellistä, koska se edisti kapitalismin kehitystä. Englantilaisen kapitalismin tunkeutuminen Intiaan toteutti siellä Marxin mukaan Aasian ensimmäisen sosiaalisen vallankumouksen (Marx & Engels 1974, 40). Se hajotti tunkeutumisellaan sen taloudellisen ja sosiaalisen järjestelmän, joka oli muodostanut itämaisen despotian perustan (Warren 1979, 40). Samalla on kuitenkin nähtävä, että näin katkesi mahdollisuus Intian talous- ja yhteiskuntajärjestelmän kansalliseen ja omalakiseseen kehitykseen (ks. Agh 1980, 22).

Leninillä vastaavat käsitykset tulevat esiin hänen analysoidessaan kapitalismin kehitystä Venäjällä (Lenin 1964). Tässä teoksessa Lenin arvosteli narodnikkien käsityksiä Venäjän kehityksestä. Narodnikit olivat sitä mieltä, että Venäjällä ulkomaisen pääoman tunkeutumiseen perustuva kapitalismi ei kykene kehittymään, mikä vastaa myöhempää patoamisen ajatusta. Siksi narodnikkien mielestä Venäjällä tulikin pyrkiä suoraan sosialismiin kehittämällä vielä jäljellä olevia esikapitalistisia mir-yhteisöjä alkukommunistisina ja kollektiivisina yhteisöinä.

Päinvastoin kuin narodnikit Lenin esitti, että ulkomaisen pääoman ekspansio Venäjälle pystyy kehittämään kapitalistisia tuotantosuhteita, jotka hänen analyysinsä mukaan olivat itseasiassa jo kehittyneet. Siksi Venäjällä oli kehittyneet myös proletariaatti, joka kykeni käymään kapitalismin vastaista taistelua. Tällainen tilanne merkitsi, että taistelu ulkomaista pääomaa vastaan oli myös taistelua kapitalismia vastaan.

Siitä, mitä edellä on Marxin ja Leninin käsityksistä todettu, on tehtävissä johtopäätös, että kapitalismin tai ulkomaisen pääoman tunkeutuminen ei- ja esikapitalistisille alueille käynnistää heidän mukaansa siellä kapitalistisen kehityksen. Samalla se tosin tuhoaa esikapitalistisia tuotantosuhteita ja niihin kiinnittyviä kansallisia kulttuureja, miltä tosiasialta marxilaisen teorian klasikit eivät ummista silmiään.

Marxilaisessa traditiossa ei-kapitalistisen kehityksen teorialla ymmärretään sitä, että kehitysmaissa voidaan edetä ohi kapitalistisen vaiheen suoraan sosialistiseen yhteiskuntaan (Solodovnikov ja Bogoslovsky 1975, 19—29 ja 85—96, Landa, Pavlov ja Redko 1972, 244—263). Jotta tämä ohittaminen ylipäättään olisi mahdollista on

oletettava, että kehitysmaat ovat jossain esikapitalistisessa vaiheessa. Tämä saattaa pitää paikansa joissakin tapauksissa, mutta esitetyt marxilaisen teorian klassikkojen argumentit antavat perusteen pitää olettamusta virheellisenä. Kapitalistinen tunkeutuminen ei- ja esikapitalistisille alueille on käynnistänyt kapitalisoitumisen prosessin, jonka seurauksena useiden kehitysmaiden on oletettava olevan jo pitkälle kapitalisoituneita. Näissä tapauksissa sosialismin rakentaminen ei voi olla kapitalismin ohittamista vaan se on kapitalismin vastaista taistelua.

Asettaessaan yhteiskunnallisen kehityksen tavoitteeksi kapitalismin ohittamisen joutuvat esikapitalistisen kehityksen teorian kannattajat oletamaan, että työväenluokka kehitysmaissa on olematon, eikä se kykene yksin viemään päätökseen sosialismin rakentamisen puolesta käytävää taistelua (vrt. Landa, Pavlov ja Redko 1972, 246). Siksi ajatus ei-kapitalistisesta kehityksestä on rakentunut pikkuporvariston merkittävän poliittisen roolin ja sosialistisen kehitysideoan varaan (Landa, Pavlov, Redko 1972, 191—192 ja Solodovnikov ja Bogoslovsky 1975, 89, vrt. Käkönen 1978). Rakentaessaan sosialistiseen ideologiaan turvautuen sosialistista kehitystä pikkuporvariston tulisi lopulta kieltää oma luokkasemansa. Tällainen argumentointi on tietysti loogista niin kauan, kun työväenluokka puuttuu, mutta kapitalististen tuotantosuhteiden kehittyminen merkitsee marxilaisen teorian peruslogiikan mukaan myös työväenluokan kehittymistä.

Tuotantorakenteiden valtiollistaminen esiintyy teoriassa keskeisenä tuotantorakenteiden kehittämisen elementtinä. Käytännössä tämä on merkinnyt valtion sektorin kehittämistä. Tarkastellessaan esimerkkitaipauksia teoria on kuitenkin helposti unohtanut politiikan. Valtiollistaminen ei välttämättä ole sama asia kuin kansallistaminen (Shivji 1967, 63—99). Ratkaisevaa on se, kenen politiikkaa valtio toteuttaa. Useissa kehitysmaissa valtio on pikkuporvariston kontrollissa ja sellaisenaan pienen yhteiskunnallisen ryhmän välittömässä hallinnassa. Tällöin ei voida odottaa, että valtio taloudellisessa toiminnassaan toteuttaisi koko kansan etua. Juuri tässä katsannossa valtiollistaminen on huono osoitin sosialistisesta kapitalismin ohittavasta kehityksestä.

Historiallisesta näkökulmasta ei-kapitalistisen kehityksen teoria on kytketty sellaisten kehitys-

maiden esimerkkitapauksiin, jotka itsenäistymisensä jälkeen ovat omaksuneet tai valinneet jonkinlaisen »sosialistisen» kehityksen (ks. Solodovnikov ja Bogoslovsky 1975, 123—124, Landa, Pavlov ja Redko 1972, 193—218). Tällaisten maiden (Egypti, Algeria, Tansania, Jemenin kansantasavalta, Burma, Guinea ja Syyria) kirjavasta kokemuksesta on yleistetty teoria ei-kapitalistisesta kehityksestä. Osa piirteistä on saatu Neuvostoliiton Aasian alueen tasavaltojen historiallisesta kokemuksesta. Tällainen teoria on jäänyt pinnalliseksi reduktionismiksi eikä kasva syvästä yhteiskunnallisen kehityksen analyysistä.

Teorian pinnallisuus ilmenee muun muassa siinä, että teorian useat esimerkkivaltiot kuten Egypti, Peru, Sri Lanka tai Irak eivät ole saavuttaneet minkäänlaista sosialismia, vaan ovat siirtyneet tai toteuttaneet alusta lähtien kapitalistista kehitystä. Tätä näkökulmaa korostaa myös Shivji Tansanian kohdalla (Shivji 1976, 63—99). Ei-kapitalistinen kehitysvaihe onkin luonut edellytyksiä kansalliselle kapitalistiselle kehitykselle ja vahvistanut kansallisen pikkuporvariston asemaa suhteessa muihin kansallisiin yhteiskunta-luokkiin.

Redusoimalla teoria kohteesta yleistämällä päädytään ei-kapitalistisen kehityksen teoriassa näkemukseen, joka korostaa liikaa kansallisia näkökohtia ja jossa imperialistisen järjestelmän kokonaisvaltainen tarkastelu jää vajavaiseksi. Tästä päädytäänkin siihen, mikä merkitys imperialistisen teorian kehittämisessä on annettava kansainvälisten luokkasuhteiden kehittymiselle ja kansainvälistyvälle luokkataistelulle. Kapitalistisen tuotantotavan leviäminen kansainvälisellä tasolla ei voi olla muovaamatta luokkasuhteita aivan kuten se tekee kansallisellakin tasolla. Näillä suhteilla on puolestaan merkitystä kansallisten kehitysstrategioiden valinnassa ja toteuttamisessa.

Asettamalla Leninin imperialismiteos ja vihot rinnakkain, voidaan sanoa, että niiden pohjalta on vaikea päätyä teoriaan ei-kapitalistisesta kehityksestä sellaisissa yhteiskunnallis-taloudellisissa järjestelmissä, joissa kapitalistiset tuotantosuhteet ovat jo kehittyneet. Siksi on luontevaa sanoa, että marxilaisen teorian »harharetket» johtuvat pitkälle Leninin teorian luovan kehittelyn ongelmallisuudesta ja siitä, että imperialistisen teorian osalta ei aina ole menty lopullisen esityksen taakse vaan on pitäyditty sen suoraan

välittyvissä ilmaisuissa.

Yllä käyty keskustelu merkitsee sitä, että tässä työssä kehityksen osalta omaksutaan käsitys, että alikehitys on kapitalisoitumisen ilmentymä. Kapitalisoitumisen seurauksena ei myöskään ole mahdollista enää ohittaa kokonaan kapitalistista kehitysvaihetta.

Argumentoitaessa niin, että alikehitys on nähtävä kapitalistisen kehityksen ilmentymänä, toimii teoreettisena lähtökohtana marxilainen teoria imperialismista. Tätä on kuitenkin syytä tämentää tarkastelemalla lyhyesti imperialismin sisällöllistä olemusta. Ensiksikin, imperialismin teoria on teoria kapitalistisesta maailmanjärjestelmästä, joka korostaa sitä, että kapitalismin yleiset lainalaisuudet toteutuvat imperialistisessa vaiheessa kansainvälisellä tasolla. Toiseksi, imperialismi on nähtävä kapitalistisena ekspansiona, joka muuttaa sekä kapitalismin sisäistä kansallista kehitystä että maailmanmarkkinoita, jotka alkavat kapitalisoitua.

Yleisimmällä tasolla imperialismi on järjestelmänä yhtä kuin kapitalistinen maailmantalous. Tässä katsannossa imperialismin teoria on yleinen teoria kapitalismista siinä historiallisessa vaiheessa, jossa sekä pääoman että kapitalistisen yhteiskuntajärjestelmän uusintamisen edellytykset jättävät kiistatta kansalliset rajat. Imperialistisessa vaiheessa kapitalismin logiikaksi nousee kapitalistisen maailmanjärjestelmän logiikka, mikä merkitsee sitä, että kapitalismin lainalaisuudet toteutuvat juuri maailmantalouden tasolla eikä enää yksittäisten kansallisten talouksien tasolla.

Historiallisesti kapitalismin kohoaminen maailmantalouden järjestelmäksi ja nouseminen imperialistiseen vaiheeseen merkitsi sitä, että kansainvälisessä vuorovaikutussuhteessa ei enää ollut kysymys kahden erilaisen yhteiskunnallisen järjestelmän välisestä suhteesta, kuten riippuvuusteoria olettaa. Kysymys on yhtenäisestä järjestelmästä, jota hallitsee kapitalistisen tuotantotavan logiikka. Toisin sanoen vasta imperialistisessa vaiheessa kapitalistinen tuotantotapa alkoi hallita siinä määrin, että seurauksena oli maailmanlaajuisen kapitalisoitumisprosessin alkaminen »keskustan» kapitalismin logiikan mukaan.

Samalla kun kapitalismin logiikka alkoi hallita kapitalisoituvan maailmantalouden kehitystä alkoi myös esi- ja ei-kapitalististen alueiden ka-

pitalisoituminen. Juuri tässä katsannossa imperialismia ei voida nähdä kehityksen patoajana. Mutta on aiheellista painottaa myös sitä, että esi- ja ei-kapitalistiset alueet eivät ole kapitalisoituneet kansallisista lähtökohdista vaan niiden perinteiset tuotantotavat ovat vähitellen kuihtuneet ja tämä kuihtuminen näyttäytyy alikehityksenä.

On vielä todettava, että on turha puhua omalaatuisesta kapitalisoitumisesta kehitysmaissa (Käkönen 1978). Kysymys on varsin yksiselitteisesti kapitalisoitumisesta osana kapitalistista maailmantaloutta, mikä merkitsee, että kehitysmaiden kapitalisoitumista hallitsee erilainen logiikka kuin mikä on hallinnut kehittyneiden kapitalististen maiden kehitystä.

Edellä omaksuttu tarkastelutapa merkitsee sitä, että kehitysmaat on historiallisessa prosessissa integroitu kapitalistiseen maailmantalouteen. Kuitenkin kehitysmaiden merkitys imperialismin uusintamisessa on hyvin erilainen siitä riippuen, miten ne kytkeytyvät kokonaisvaltaiseen uusintamiseen. Tämä merkitsee sitä, että kehitysmaiden asema kapitalistisessa maailmantaloudessa eriytyy, eikä voida puhua missään muodossa yhtenäisestä kehitysmaakategoriasta.

2. Kapitalisoituminen ja kehitysmaiden eriytyminen

Käytetyssä teoriakehyksessä kehitysmaat ovat pääoman laajennetussa uusintamisessa globaalisti merkittävässä asemassa. Ne voivat tarjota »halpoja» raaka-aineita ja halpaa, kapitalismin vastaiseen taisteluun heikosti organisoitunutta työvoimaa. Molemmat tekijät luovat yhdessä edellytyksiä ylimääräisen lisäarvon tuottamiseen joko välittömästi kehitysmaissa tai ylipäätään kapitalistisen maailmantalouden puitteissa (Caporaso 1981, 155). Kehitysmaiden alhaista kustannustasoa voidaankin pitää tärkeämpänä tekijänä kehitysmaihiin siirtyvälle tuotannolle (teollistumiselle) kuin esimerkiksi kehitysmaiden laajoja markkinoita, joiden ostovoima on vielä alhainen ja riittämätön tuotetun lisäarvon realisointiin (Caporaso 1981, 161).

Korostettaessa imperialismin teorian näkökulmaa ei kehitysmaiden taloutta voida, ainakaan ahtaasti tulkittuna, pitää kansallisena taloutena. Siinä sisäisen kehityksen logiikka näyttelee vähäistä osaa esimerkiksi suhteessa eurooppalaisen

tai amerikkalaisen kapitalismin kehitykseen. Näissä molemmissa tapauksissa sisäisten markkinoiden muodostuminen näytteli toista pääroolia talouden ekspansiossa (Rubinson 1978). Vaikka kehittyvä kapitalistinen talous tarvitseekehitysmaissa lisäarvon tuottamiseen esi- ja ei-kapitalistisia tuotantomuotoja, niin ne ovat kuitenkin talouden taantuvia sektoreita ja samalla jopa kansallisen kapitalismin kasvua rajoittavia tekijöitä. Myös tästä syystä kolmannen maailman alikehitystä on tänä päivänä pidettävä kapitalismin ilmentymänä. Se on osa kapitalistista maailmantalouden järjestelmää.

Edellä esitetyn kaltaisena näkevät kapitalisoitumisen ja alikehityksen suhteen myös Caporaso, Bratton ja Alker, jotka teoreettisesti tulevat lähelle maailmanjärjestelmän analyysia. Caporaso katsoo, että niin kutsuttu perifeerinen kapitalismi on vain keskustan kapitalismiin voimakkaasti integroitunut osa. Tämän ilmentymänä teollistuminen tapahtuu vientiteollisuuden varassa, mikä on nähtävä keskustan kapitalistisen tuotannon laajentumisena. Kapitalisoituvina yhteiskuntina Caporaso näkee muun muassa Argentiinan, Brasilian, Etelä-Korean, Filippiinit, Hong Kongin, Meksikon ja Singaporen (Caporaso 1981, 143—147). Myös Bratton katsoo, että »perifeerinen» teollistuminen on osa maailmanlaajuisista kapitalisoitumisista, joka manifestoituu periferiassa selektiivisenä teollistumisena (Bratton 1981, 71).

Edellisiä selkeämmin Alker kytkee kapitalisoitumiseen myös alikehityksen. Hänen mukaansa alikehitys on jokseenkin sama asia kuin perinteisten tuotantotapojen häviäminen ja tähän prosessiin kietoutuva marginalisoituminen. Kapitalisoituminen tuottaa alikehitystä siksi, että kehitysmaissa väestön enemmistö on kiinnittynyt perinteisiin tuotantotapoihin. Niiden taantuessa supistuvat väestön suuren enemmistön mahdollisuudet jopa perustarpeiden tyydyttämiseen. Vielä yleisemmin tältä väestön osalta puuttuvat edellytykset realisoida kapitalistisen maailmantalouden puitteissa tuotettua uutta lisäarvoa, mikä on este kaikenlaiselle laajenevalle taloudelliselle kehitykselle. Kehitysmaiden kokonaisvaltaisessa kansantaloudessa tämä usein johtaa kansantalouden stagnoitumiseen riippumatta siitä, että niiden kansantaloudessa on myös kasvavia ja kehittyviä maailmantalouteen integroituneita osia.

(Alker 1981, 71)

Vaikka tuotannon kehitysmaihin sijoittumiseen johtavana tekijänä on pidetty kehitysmaiden alhaisia tuotantokustannuksia, niin ne eivät ole ainoa syy kapitalistiselle teollistumiselle kehitysmaissa. Caporason mukaan näitä syitä löytyy ainakin kolme:

1. Inhimillinen pääoma, markkinoiden koko ja tulotaso, jotka kaikki liittyvät ensisijaisesti mahdollisuuteen tuottaa kehitysmaiden markkinoille, mutta myös maailmanmarkkinoille. Nämä tekijät koskevat ensisijaisesti väestömäärältään suuria kehitysmaita ja toisaalta kehitysmaita, joissa sekä tuotannontekijät ovat jo kehittyneet että sen seurauksena väestön tulotaso on olennaisesti kohonnut.
2. Kehitysmaan hallituksen politiikka voi tehdä edulliseksi tuotannon sijoittamisen kehitysmaihin. Tällöin kysymys on repressiivisestä politiikasta, jonka tavoitteena on alentaa tuotantokustannuksia ja tehdä maailmanmarkkinoille tuottaminen kannattavaksi.
3. Kapitalistisessa maailmanjärjestelmässä tapahtuu muutoksia, jolloin tuotannon siirtäminen kehitysmaihin liittyy olennaisesti kapitalistisen talouden kriisi-ilmiöiden vaikutusten minimoimiseen. Tämä on ollut erityisen merkittävä tekijä 1970-luvulla, jolloin tuotannon siirtäminen kehitysmaihin on mahdollistanut yritysten kilpailukyvyä säilyttämisen kehittyneiden kapitalististen maiden markkinoilla. (Caporaso 1981, 153).

Kaikki nämä tekijät ovat tukeneet nopeakin teollistumista joissakin kehitysmaissa, mikä on osaltaan muuttanut maailmankaupan rakenteita. Kehitysmaiden viennissä teollisuustuotteiden osuus on kasvanut merkittävästi juuri 1970-luvulla (Caporaso 1981, 142, Kiljunen 1985, 55). Silti on niukasti tai tuskin lainkaan perusteita väittää, että kehitysmaiden asema maailmantaloudessa olisi rakenteellisesti muuttunut. Pikemminkin voidaan sanoa, että perinteinen keskustan ja periferian välinen suhde on uusintettu tai uusintetaan vain uudella tasolla (Bornchier 1982, 48). Tähän kehitykseen liittyy myös niin sanotun semiperiferian muodostuminen. Vaikka semiperiferia nousee muiden kehitysmaiden yläpuolelle hierarkisessa kansainvälisessä rakenteessa niin sen asema suhteessa kehittyneisiin kapitalistisiin

maihiin on edelleen alisteinen.

Pääoman laajennetun uusintamisen näkökulmasta kaikki kehitysmaat eivät kansainvälisessä järjestelmässä ole kuitenkaan samanlaisessa asemassa. Maailmantalouteen integroituminen tapahtuu eri lähtökohdista ja kehitysmailla on erilainen rooli pääoman laajennetussa uusintamisessa. Siksi niiden asemassa tapahtui 1970-luvulla selvää eriytymistä. Bratton on erottanut neljä eri tyyppiä, jotka liittyvät myös neljään erilaiseen maailmantalouteen integroitumisen muotoon (Bratton 1982, 357):

1. Autoritaariset kehitysmaat, joita muissa luokitteluuissa on luonnehdittu esimerkiksi alueelliseksi kasvu- ja valtakeskuksiksi (Antola 1982, 153—154), subimperialistisiksi (Käkönen 1978, 170—171) ja brasilianisoituneiksi (Falk 1979, 130—134) riippuen siitä, mitkä tekijät ovat toimineet käsitteen muodostamisen lähtökohtana;
2. Laskevan talouden maat, joita muissa luokitteluuissa on kutsuttu esimerkiksi alisteisen kapitalistisen kehityksen maiksi (Käkönen 1978) tai pretoriaanisiksi kehitysmaiksi (Falk 1979) ja jotka ovat integroituneet kapitalistiseen maailmantalouteen;
3. Kansallisen kehityssuunnan maat, joita muissa luokitteluuissa on kutsuttu esimerkiksi reformistisiksi kehitysmaiksi (Käkönen 1978) ja joista osa kuuluu öljymaiden ryhmään (Antola 1982);
4. Riippuvan kehityssuunnan maat, joita muissa luokitteluuissa on kutsuttu esimerkiksi taantuvan kehityksen maiksi (Antola 1982) tai jotka yleisessä kielenkäytössä kuuluvat lähinnä vähiten kehittyneiden maiden ryhmään.

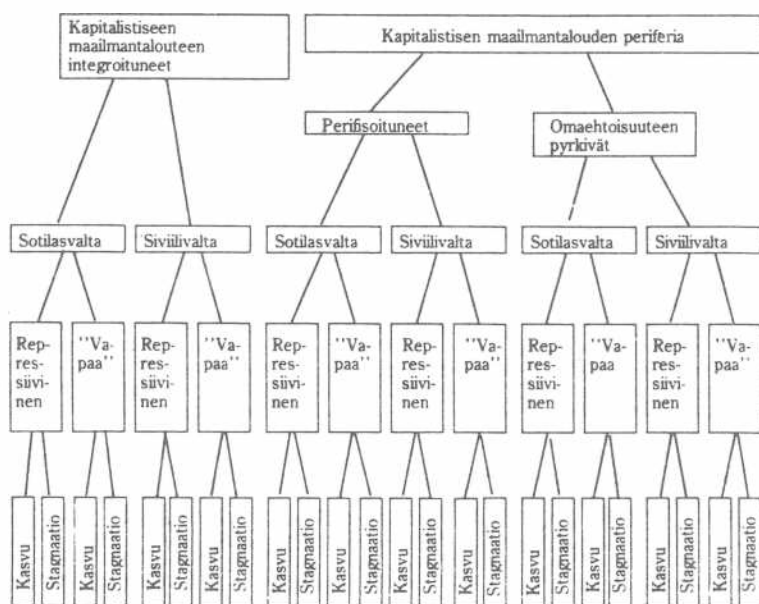
Brattonin lähtökohtien lisäksi kehitysmaita voidaan luokitella eri kategorioihin useammasta erilaisesta kriteeristä lähtien. Kehitysmaita voidaan erotella jo suoritettuun tarkasteluun nojautuen seuraavasti:

1. Kapitalistiseen maailmantalouteen integroitumisen aste, josta päädytään dikotomiaan integroituneet ja periferisoituneet. Jälkimmäiseen joukkoon mahtuvat myös imperialistisen järjestelmän kehitysvaikutuksia vastaan nousevat omaehtoisella kehitystiellä olevat valtiot.
2. Sisäiset poliittiset ratkaisut kansallisen kehityksen toteuttamiseksi tai olemassa olevan ti-

lanteen hallitsemiseksi ovat pohjana dikotomioihin sotilasvalta-siviilivalta, jotka molemmat voivat olla pakkovaltaisia tai »vapaita» järjestelmiä.

3. Toteutetun politiikan onnistuminen tai epäonnistuminen ilmenee taloudellisena kasvuna ja kehityksenä tai stagnaationa.

Nämä tekijät yhdistyvät seuraavassa tarkastelussa ja niiden perusteella voidaan kaikkiaan päätyä seuraavanlaisiin hypoteettisiin mahdollisuuksiin, joiden ulkopuolelle jää vielä dikotomia kapitalistinen ja sosialistinen kehitysvallinta:

Näin erilaiset tekijät jakavat kehitysmaat pieniin ryhmiin, joilla kuitenkin on myös yhteisiä tekijöitä. Esimerkiksi taloudellista kasvua saattaa esiintyä sekä repressiivisissä että vapaammissa kehitysmaissa, niin sotilas- kuin siviilivallankin oloissa ja kapitalistiseen maailmantalouteen integroituneiden tai perifeeristen maiden joukossa. Erottavat tekijät myös yhdistävät eri kategorioihin kuuluvia valtioita. Näin samanlaisia piirteitä saattaa esiintyä erityyppisissä maissa, eikä ehdottomasti toisiaan poissulkevia jakoja voida tehdä kuin korkeintaan yhden kriteerin perusteella.

Luokittelun päällekkäisyys tulee esiin Luckhamin Afrikan valtioita koskevassa tarkastelussa

(Luckham 1980, 204—207). Luokittelussaan Luckham päätyy kahdeksaan eri maakategoriaan ja erottelevina kriteereinä ovat viennin rakenne, lisäarvon haltuunotto, valtion poliittinen kontrolli, armeijan koko ja kytkentä ulkopuolisiin tekijöihin sekä asetuonti. Kussakin kategoriassa Luckham erottelee sekä siviili- että sotilashallinnon. Luckhamin kategoriat ovat:

- neokoloniaalinen valtio, jonka kohdalla korostuvat kolonialismin jälkeensä jättämät piirteet; Brattonin luokittelussa osa näistä maista sijoittuu perifeeristen valtioiden ja osa

riippuvan kehityksen valtioiden joukkoon:

- »saapikas» kapitalismi, joka tarkoittaa eräänlaisia pariavaltioita ja joille on ominaista perifeerisyys kapitalistisessa maailmantaloudessa; toisin sanoen ne kuuluvat Brattonin luokittelun ulkopuolelle;
- riippuva kapitalismi, jolle on tunnusomaista integroituminen kapitalistiseen maailmantalouteen jopa alhaisella teollisen tuotannon tasolla; näiden maiden kansantalouden kasvu ei kuitenkaan ole kovin voimakasta; Brattonin luokittelussa ne on sijoitettavissa laskevan talouden maiden joukkoon;
- korko- tai öljykapitalistit, jotka öljyn viennin kautta ovat integroituneet kapitalistiseen

- maailmantalouteen ja joille öljytulojen kautta ainakin 1970-luvulla kasvu oli ominaista; Brattonin luokittelussa nämä maat sijoittuvat lähinnä autoritaarisen kehityksen ryhmään;
- korko- tai öljysosialistit, joita edellisestä ryhmästä erottaa yhteiskunnallisen kehityksen perustaksi omaksuttu omaehtoisuus tai sosialismi; tällainen kehitysvaihtoehto jää perifeerisyyden lisäksi Brattonin luokittelun ulkopuolelle tai maat kuuluvat kansallisen kehityksen maihin;
 - valtiokapitalistiset valtiot, jotka edustavat selvästi kapitalistisen maailmantalouden periferiaa ja jotka ovat omaksuneet myös jonkinlaisen omaehtoisuuden tai sosialistisesti orientoituneen kehityksen; siksi näissä valtioissa korostuukin valtion rooli; nämä valtiot jäävät joko Brattonin luokittelun ulkopuolelle tai sijoittuvat riippuvan kehityksen ryhmään;
 - kollektiivisen kehityksen valtiot, joita määrittää sekä sosialistinen kehitysorientaatio että taloudelliset suhteet sosialististen maiden kanssa; myöskään tällaiset maat eivät mahdu Brattonin luokitteluun;
 - sosialistiset kehitysmaat, joille tunnusomaisia ovat samat piirteet kuin edellisen ryhmän valtioille ja joissa sen lisäksi valtiovalta perustuu joukkokannatukselle; myös tällaiset valtiot kuuluvat Brattonin luokittelun ulkopuolelle.

Luckhamin luokittelussa olennaista on, että se tuo esiin Brattonin luokittelun riittämättömyyden. Kaikki kehitysmaat eivät ole merkittävästi integroituneet kapitalistiseen maailmantalouteen, ja toisaalta osa kehitysmaista pyrkii omilla kehitysratkaisuillaan välttämään integroitumista tai asettamaan sille kansallisia ehtoja.

Vaikka tässä tarkastelussa onkin päädytty siihen, että viimeistään 1970-luvulla kehitysmaat ovat sekä kansainvälisen asemansa että sisäisen kehityksensä perusteella eriytyneet eri tyyppisiin ryhmiin, niin toisaalta voidaan puhua vain kahdesta perustendenssistä:

1. integroitumisesta kapitalistiseen maailmantalouteen ja kapitalisoitumisesta sekä
2. perifeeriseen asemaan jäämisestä kapitalistisessa maailmantaloudessa ja sosialistisesta kehityksestä.

Ryhmät eivät kahteen jaettuna ole mitään homogeenisiä kokonaisuuksia ja kahtiajaon väliin jää »harmaa vyöhyke», jolle on tunnusomaista perifeerisyys. Kapitalisoituva kehitys pitää sisällään useamman kaltaista kehitystä, eikä kahden perustendenssin nostaminen esiin merkitse sitä, etteikö kapitalistiseen maailmantalouteen integroituminen voisi tuottaa myös vastareaktionaan sosialistisesti suuntautuvaa kehitystä.

Kapitalisoituvaa kehitystä edustavat suorite- tussa tyypittelyssä autoritaarisen kehityksen, laskevan talouden, kansallisen kehityksen ja luokittelun ulkopuolelle jäävät juuri teollistuneet maat. Yhdessä nämä maat edustavat kehittyneimpiä ja taloudellisesti myös suurimman potentiaalin omaavia kehitysmaita. Kussakin tyyppissä kapitalisoituminen saa erilaisia piirteitä, eikä voida puhua jostain universaalista kapitalisoitumisen tai kehityksen muodosta. Samoin kussakin tapauksessa alikehitystä voidaan pitää kapitalisoitumisen ilmentymänä. Autoritaarisen kehityksen maissa alikehitys ilmenee yhteiskunnallisena polarisaationa, heikkona taloudellisena distributi- onna, voimakkaana yhteiskunnallisen rakenteen muutoksena ja proletariaatin huomattavana kasvuna (Kähkönen 1985, 143—145). Tässä ryhmäs- sä alikehitys saa ehkä eniten samankaltaisia piir- teitä kuin kapitalismin kehitys synnytti Euroop- passsa 1800-luvulla.

Kaksi muuta kapitalisoitumisen tyyppiä poik- keavat yleiselläkin tasolla Euroopan historialli- sista kokemuksista, mutta niissäkin alikehitys on jo jotain muuta kuin millaisena se esiintyi vielä 1950- ja 1960-luvulla. Laskevan talouden mais- sa alikehitys ilmenee heikkona kapitalisoitumi- sena ja samalla perinteisten tuotantosektoreiden nopeana ja voimakkaanakin stagnoitumisena (Kähkönen 1985, 145—146). Kansallisen kehityk- sen maissa alikehitys esiintyy hitaana kasvuna, samoin kuin hitaana taloudellisten rakenteiden muutoksena (Kähkönen 1985, 147). Poliittisesti kansallinen kehitys ilmenee lähinnä pikkuporva- rillisena sosialismina, joka saa myös anti-impe- rialistisia piirteitä.

Harmaaseen vyöhykkeeseen kuuluvat riippu- van kehityksen maat, jotka ovat hyvin heikosti integroituneet kapitalistiseen maailmantalouteen, mutta joiden kehitykselle vaihto kapitalistisilla maailmanmarkkinoilla asettaa ehtoja. Tässä ryh- mässä alikehitystä voidaan pitää historiallisena

ilmionä alikehityksen perinteisessä mielessä. Toisin sanoen alikehitys on hyvin vähäisessä määrin kapitalisoitumisen ilmentymä. Pikemminkin kysymyksessä on jälkeensä jääneisyys, josta voidaan puhua jopa padottuna kehityksenä.

Toista perustendenssiä edustavat sosialistisen orientaation maat, jotka yhdessä välivähykkeen kanssa kuuluvat tämän hetkisen kapitalistisen maailmantalouden periferiaan. Heikosti kapitalistiseen maailmantalouteen integroituneina ja heikosti tai tuskin lainkaan kapitalisoituneina maina niillä on myös edellytykset teoriakeskustelussa mainittuun kapitalismin ohittamiseen. Tämä kuitenkin riippuu ratkaisevasti niiden sisäisten luokkasuhteiden ja poliittisten voimasuhteiden kehityksestä samoin kuin siitä politiikasta, jonka imperialistiset maat omaksuvat niitä kohtaan. Kuitenkin tällä hetkellä voidaan sanoa, että näissä muutamissa sosialistisen orientaation maissa yhteiskunnallinen kehitys on leimallisesti anti-kapitalistista.

Luckhamin luokitteluun turvautuen voidaan sanoa, että yritykset sosialistisen kehityksen rakentamiseksi ja kapitalismin ohittamiseksi ovat esiintyneet ainakin kahdessa muodossa: kollektiivisena ja sosialistisena kehityksenä. Edelliselle on ominaista se, että valtio kontrolloi lisäarvoa ja kansallisen mobilisaation aste on vielä heikko. Siksi näissä tapauksissa valtio joutuu turvautumaan repressioon. Jälkimmäiselle ominaista on tuottajaryhmien kontrolli lisäarvoon ja joukkokannatus, joka mahdollistaa repressio-minimoimisen.

Kapitalismin ohittaminen on näissä tapauksissa mahdollista siksi, että kapitalistisen maailmanjärjestelmän logiikka ei määrää niiden kansallista kehitystä. Ne eivät ole osallistuneet kapitalistisen maailmantalouden työnjakoon, ja niille on mahdollista oman kansallisen talouden kontrollin kautta osallistua kansainväliseen kauppaan kapitalististenkin maiden kanssa integroitumatta silti kapitalistiseen maailmantalouteen. Toisaalta näiden maiden kohdalla esiintyy ulkoisia paineita, jopa sotilaallisia, sosialistisen orientaation katkaisemiseksi.

3. Afrikan valtioiden kansainvälisen aseman eriytyminen

Riippuvuuden erilaisten muotojen osoittamiseksi

käytetään seuraavassa analyysissä faktorointia. Siihen on otettu kaikkiaan 22 riippuvuutta osoittavaa muuttujaa. (Liite)

Teknisessä ratkaisussa on päädytty viiden faktorin ratkaisuun. Tämä perustuu siihen, että kehitysmaiden asemien eriytymistä koskevassa tarkastelussa päädyttiin karkeasti kuuteen erilaiseen riippuvuuden tyyppiin. Tätä tukee myös Luckhamin Afrikkaa koskeva tarkastelu, johon edellä viitattiin. Nämä tyypit ovat yleistäen:

1. Voimakkaasti kapitalistiseen maailmantalouteen integroituneet maat, joista on myös muodostunut kolmannen maailman alueellisia kasvukeskuksia. Näiden maiden asema kapitalistisessa maailmantaloudessa on tehnyt niistä sekä ulkomaisten investointien että lainojen vastaanottajia, toisin sanoen ne ovat sekä investointi- että finanssiriippuvaisia kehittyneistä kapitalistisista maista. Lisäksi tämän ryhmän maat ovat merkittäviä luonnonvarojen ja energian maailmanmarkkinoille tuottajia tai juuri teollistuneita kehitysmaita (Käkönen 1985, 143—145).
2. Alisteisen kapitalistisen kehityksen maat, joilla ei ole edellisen maaryhmän tavoin merkittävää asemaa kapitalistisessa maailmantaloudessa. Ne ovat kyllä perushyödykkeiden maailmanmarkkinoille tuottajia ja tämä tuotanto tapahtuu pitkälle ulkomaisten investointien kautta (Käkönen 1985, 145—146).
3. Sellaiset kapitalisoituvat ja kapitalistiseen maailmantalouteen integroituneet maat, jotka ovat pyrkineet käyttämään luonnonvarojensa viennistä kertyneet tulonsa kansalliseen kehitykseen. Merkittävien luonnonvarojen vienti maailmanmarkkinoille on tehnyt näistä maista myös finanssiriippuvia, koska ne ovat kapitalistisessa maailmantaloudessa luotokelpoisia (Käkönen 1985, 147).
4. Näiden lujasti kapitalistiseen maailmantalouteen kytkeytyvien maiden lisäksi on erotettavissa perinteisellä tavalla riippuvaiset ja alikehittyneet kehitysmaat. Niitä voidaan luonnehtia joko neokolonialisiksi tai kapitalistisen maailmantalouden periferiaksi. Tällaiset maat ovat vahvasti riippuvaisia kansainvälisestä kehitysavusta (Käkönen 1985, 148).
5. Viimeisenä ryhmänä ovat ne maat, jotka tavalla tai toisella pyrkivät irtaantumaan kapitalistisesta maailmantaloudesta ja jotka ta-

Taulukko 1. Käytettyjen riippuvuusmuuttujien varimax-rotatation faktorit.

	I	II	III	IV	V	Kommu- naliteetti
1.	-.72172	.28482	.13755	-.08883	.15340	.65234
2.	.44042	-.06473	-.07749	.81260	.12993	.88138
3.	.02623	.09089	.04519	.72900	.04345	.54431
4.	-.37868	-.13304	.16473	-.52148	.06309	.46416
5.	-.00514	.23785	-.01120	.05669	-.88853	.84942
6.	.14145	-.23463	-.07526	.41149	.65694	.68162
7.	.25886	.13377	-.10255	-.03547	.66626	.54059
8.	-.06554	.87241	-.10175	-.13261	.01640	.79361
9.	-.33988	.40572	.13698	.41909	.43662	.66516
10.	-.05439	.50260	.20354	.00928	-.15530	.32120
11.	.41018	.61838	-.23411	.23656	.37307	.80060
12.	.59943	-.20612	-.11009	.38406	.23562	.61694
13.	-.16565	.07118	.72313	-.01073	.17127	.58487
14.	-.02887	-.09232	-.73956	.30143	-.09984	.65714
15.	.31564	-.36425	.31874	.21539	.01998	.38070
16.	-.64255	-.36616	-.29680	-.09413	-.15117	.66675
17.	.84769	.05576	.18723	.01243	.14517	.77797
18.	-.31186	.62225	.23963	.35010	-.33538	.77693
19.	.63367	-.28868	.07810	.30447	.31656	.68389
20.	.00816	-.62254	-.26597	-.44056	.15360	.67605
21.	-.11798	-.02055	-.70608	-.22182	.23038	.61518
22.	.16846	.05111	.78320	-.02531	-.30593	.73863
ominais- arvot	4.67212	3.54514	2.65706	1.96721	1.52790	

voittelevat lievimmissä muodossaan niin kutsuttua omaehtoista kehitystä tai jyrkemmässä muodossa pyrkivät rakentamaan jonkinlaista sosialistista kehitystä. Tähän samaan joukkoon voidaan lukea myös sosialistiset kehitysmaat. Riippuvuuden näkökulmasta myös tämän ryhmän maat ovat voimakkaasti kansainvälisestä kehitysavusta riippuvia (Käkönen 1985, 149).

Käytetyllä viiden faktorin ratkaisulla voidaan muuttujien kokonaisvarianssia selittää 65.3 prosenttia ja viidennenkin faktorin selitysarvo on vielä 6.9 prosenttia kokonaisvarianssista.

Ensimmäisellä faktorilla korkeita latauksia saavat seuraavat muuttujat:

17.	vienti useisiin maihin	.84769
1.	perushyödykkeiden osuus viennissä	-.72172
16.	vienti pääkohteeseen	-.64255
19.	vienti sosialistisiin maihin	.63367
12.	aseiden tuonti	.59943
(2.	kokonaisvelka	.44043)
(11.	lainojen hoitokulujen osuus viennistä	.41018)

Tällä faktorilla huomio kohdistuu ensimmäi-

seksi siihen, että hallitsevassa asemassa on vienti useisiin maihin. Se saattaa merkitä joko sitä, että kyseeseen tulevien maiden vientituotteilla on valtava kysyntä ja ne ovat niin kutsutusti markkinariippuvaisia kehitysmaita tai juuri päinvastaita, että vientitulojen vuoksi kyseeseen tulevien maiden on ylipäättään vietävä niin paljon kuin mahdollista, koska ne eivät tuota maailmanmarkkinoille merkittävää kysyntää omaavia tuotteita.

Jälkimmäistä näkökulmaa tukee ainakin kaksi tekijää. Ensiksikin, mitä hajautetumpaa vienti on sitä alhaisempi on merkittävien perushyödykkeiden osuus kokonaisviennissä. Toiseksi, viennin hajautukseen liittyy läheisesti vienti sosialistisiin maihin, mikä ainakin osittain vahvistaa sitä, että kyseeseen tulevat maat joutuvat hakemaan vientikohteita joka suunnalta. Kokonaisuudessaan nämä piirteet merkitsevät sitä, että ne maat, jotka karakterisoivat ensimmäistä faktoria eivät ole ainakaan voimakkaasti kapitalistiseen maailmantalouteen integroituneita. Ensimmäistä faktoria voidaanankin kutsua omaehtoisen kehityksen faktoriksi tai hajautettujen taloussuhteiden fak-

toriksi.

Omaehtoisuus ei tällä faktorilla merkitse kuitenkaan sitä, että kyseeseen tulevat valtiot pyrkisivät tietoisesti irrottautumaan riippuvuusjärjestelmästä ja määräämään itse myös omasta sisäisestä kehityksestään. Pikemminkin näyttää siltä, että ne syystä tai toisesta ovat olleet pakotettuja rakentamaan taloudellisia suhteitaan eri tahoille. Tässä katsannossa onkin perusteltua puhua tendenssistä omaehtoisuuteen, siksi selkeänä tällä faktorilla esiintyy myös finanssiriippuvuus, joka ei kuitenkaan riitä ohjaamaan kyseisten maiden viennin rakennetta ja vientikohteita. Tässä yhteydessä on myös todettavissa, että riippuvuus ei ole yksiselitteisesti deterministinen tekijä, vaan siihen vaikuttaa myös kunkin maan sisäinen politiikka. Yhdistettäessä esiinnostettu informaatio faktori tulee lähelle kansallista kehitystä, jolle on ominaista finanssiriippuvuus.

Erillisenä piirteenä kiinnittyy tällä faktorilla huomio aseiden tuonnin korostumiseen. Tässä yhteydessä se ei liity kapitalististen maiden etujen turvaamiseen kehitysmaissa, koska kyseeseen tulevilla mailla ei ole merkittävää asemaa kapitalistisessa maailmantaloudessa. Sen sijaan sillä on yhteys sosialistisiin maihin suuntautuvaan vientiin. Tällainen yhteys ilmentää siirtymistä kansainvälisessä järjestelmässä ja siihen liittyvää uuden aseman ja turvallisuuden takaamista aseina.

Toisella faktorilla korkeita arvoja saavat muuttajat:

8.	ulkomaisten investointien osuus BKT:sta	.87241
20.	vienti kehitysmaihin	— .62254
18.	vienti kapitalistisiin maihin	.62225
11.	lainojen hoitokulujen osuus viennistä	.61838
10.	maassa olevien ulkomaisten investointien osuus kaikista Afrikassa olevista ulkomaisista investoinneista	.50260
(9.	pääkohteen osuus kokonaisinvestoinneista	.40572)

Nämä kaikki muuttajat yhdessä samoin kuin faktorilla korkeimman latauksen saava muuttaja antavat aiheen nimittää tätä faktoria *pääomariippuvuuden faktoriksi*. Kysymys on tällöin sekä tuotannollisen- että finanssipääoman riippuvuudesta, vaikka jälkimmäinen ei ilmenekään välittömästi lainojen muodossa. Finanssipääomariippuvuus esiintyy faktorilla korkeiden hoitokustannusten muodossa, mikä samalla riittää ilmentämään jo pitemmälle kehittyntä taloudellista

infrastruktuuria — tuotannollista potentiaalia.

Tarkasteltaessa faktoria lähemmin voidaan havaita, että ulkomaisten pääomien ja kapitalistisiin maihin suuntautuvan viennin välillä vallitsee selkeä yhteys. Kansainvälinen pääoma toimii kehitysmaiden taloutta kapitalistiseen maailmantalouteen integroivana tekijänä. Viennin suuntautuneisuuden osalta voidaan jopa sanoa, että pääomariippuvuus jakaa faktorin kahtia. Mitä suurempi pääomariippuvuus vallitsee sitä selkeämmin Afrikan valtioiden kauppa suuntautuu kapitalistisiin maihin. Vastaavasti, mitä pienempää on pääomariippuvuus sitä hajanaisempaa on vienti ja se suuntautuu tällöin myös kehitysmaihin. Ulkomaiset pääomat suuntautuvatkin Afrikassa maihin, joilla on nimenomaan kapitalistisen maailmantalouden laajentamisen tai pääoman laajentuneen kasaantumisen kannalta eniten merkitystä.

Toisella faktorilla voidaan myös havaita yhteys ulkomaisten investointien korkean asteen ja niiden harvoin kohteisiin keskittymisen välillä. Ulkomaisen pääoman osalta tämä merkitsee sitä, että se toimii selektiivisesti ja edesauttaa sellaisten alojen kehittymistä, joista on sille itselle hyötyä. Sisäisen kansallisen kehityksen kannalta tämä merkitsee kehitysmaalle taloudellisen rakenteen ulkoa ohjautuvuutta ja yksipuolistumista tai ainakin tendenssiä tähän suuntaan. Kokonaisuudessaan on todettava, että ulkomaisella pääomalla ohjataan Afrikan valtioiden taloudellista kehitystä ja niiden ulkomaan kaupan suuntautumista.

Edelleen voidaan päätellä, että ulkomaisesta pääomasta riippuvaiset maat joutuvat käyttämään suuren osan vientituloistaan velkojen takaisinmaksuun. Tämä merkitsee myös pääomien vientiä kyseisistä kehitysmaista. Samalla tällainen suhde takaa sen, että kansallisen talouden kehittämässä vientiin suuntautuneet talouden sektorit muodostavat painopisteen. Yhdistettäessä yllä esitetyt ulottuvuudet voidaan sanoa, että pääomariippuvuus ilmentää varsin selkeästi juuri tuotannollista integroitumista kapitalistiseen maailmantalouteen ja tällainen integroituminen koskee vain osaa Afrikan talouksista. Yhdessä edellä esitetyt piirteet yhdistävät tämän ulottuvuuden läheisesti voimakkaasti kapitalistiseen maailmantalouteen integroituneisiin alueellisiin kasvukeskuksiin.

Kolmannella faktorilla korkeita latauksia saavat muuttajat:

22.	ulkomaisten investoijien päämajamaiden lukuisuus	.78320
14.	aseiden tuonnin keskittyneisyys	— .73956
13.	aseiden tuonnin hajautus	.72313
21.	ulkomaisten investointien keskittyneisyys	— .70608

Tämä faktori näyttää ensisilmäyksellä keino-tekaiselta. Sillä saavat korkeita latauksia samojen muuttajien vastakkaiset puolet. Ryhmittymistä on kuitenkin pidettävä todellisena, sillä poistettaessa analyysistä toinen vastinpareista ja suoritettaessa faktorianalyysi uudestaan viiden faktorin ratkaisuna saadaan sama faktori edelleen ilman merkittäviä muutoksia.

Ulkomaisten investointien kaksijakoisuus tarjoaakin tämän faktorin selittämiseksi sopivan lähökohdan. Tässä katsannossa kolmas faktori on eräänlainen toisen faktorin kääntöpuoli. Faktorin korkeat positiiviset lataukset määräytyvät sellaisista valtioista lähtien, jotka pääomia vievien maiden näkökulmasta kuuluvat kolmannen maailman periferiaan. Näiden samojen maiden kohdalla korostuu aseiden tuonti useasta lähteestä, mikä vahvistaa sitä, että kyseiset maat eivät ole voimakkaasti riippuvaisia mistään muusta maasta.

Edelleen voidaan sanoa, että tätä faktoria määräävät valtiot eivät sijoitu välittömästi niin kutsutussa riippuvuusjärjestelmässä sen paremmin kapitalististen kuin sosialististen maiden etupiiriin. Tätä tukevat alhaisten latausten puolella lainojen niukkuus sekä sosialistisilta että kapitalistisilta mailta. Saman tuo esiin niukka vienti kumpaankin maaryhmään. Niiden ulkopoliittika painottuu siksi turvallisuusintressien suuntaan. Tämä selittää aseiden hankinnan korostumista, ja samalla etupiirien ulkopuolelle sijoittuminen selittää sitä, että aset hankitaan useammasta eri lähteestä. Kääntöpuolesta voidaan vastaavasti sanoa, että mitä voimakkaampi pääomariippuvuus yhden maan pääomasta vallitsee, sitä voimakkaammin aseiden tuonti on myös keskittynyt.

Kokonaisuudessaan kolmannella faktorilla esiintyy turvallisuusintressi ja rajoitettu markkinaryhtäläisyys. Faktorin ominaispiirteet omaavat yhtäläisyyksiä kolmen erilaisen riippuvuuden muodon kanssa. Yhtäältä kysymys on ilmeisesti alisteisesta kapitalistisesta kehityksestä. Toisaalta

aseiden tuonnin korostuminen viittaa Luckhamin »saapikas» kapitalismiin eli periferisyyteen kapitalistisessa maailmantaloudessa. Lisäksi omaehtoisessa kehityksessä on samankaltaisia piirteitä. Näitä piirteitä yhdistää tämän faktorin sisällä voimakas varustautuminen ja puolustussellisuus, minkä vuoksi faktoria on kutsuttava *aseellisen riippuvuuden faktoriksi*.

Neljännellä faktorilla voimakkaimmat lataukset saavat seuraavat muuttajat:

2.	kokonaisvelka	.81260
3.	lainat 1976	.72900
4.	lainat kansainvälisiltä organisaatioilta	— .52148
9.	pääkohteen osuus ulkomaisista kokonaisinvestoinneista	.41909
6.	lainat sosialistisilta mailta	.41149
20.	vienti kehitysmaihin	— .44056

Korkeimpien latauksien perusteella faktoria voidaan selvästi kutsua *finanssiriippuvuuden faktoriksi*. Verrattaessa tätä faktoria toiseen faktoriin voidaan sanoa, että laajemman pääomariippuvuuden lisäksi Afrikassa on myös maita, joiden kohdalla omien pääomien puute ilmenee ulkomaisina velkoina — riippuvuutena kansainvälisestä rahoituspääomasta. Tämä merkitsee myös sitä, että on olemassa erikseen ryhmä afrikkalaisia valtioita, jotka vetävät puoleensa ulkomaisia investointeja. Tosin ulkomaiset investoinnit liittyvät myös jossain määrin finanssiriippuvuuteen, mutta ei ehkä niin voimakkaasti kuin voisi olettaa.

Kiintoisana vastakkainasetteluna tällä faktorilla ilmenee se, että »lainakelpoiset» maat saavat lainansa ensisijaisesti vapailta lainamarkkinoilta tai kehittyneiltä valtioilta yleensä. Mitä suurempi tällaisten lainojen määrä on, sitä pienempi on kansainvälisiltä organisaatioilta saatavien lainojen määrä. Tendenssinä tämä korostaa sitä, että kansainvälisten organisaatioiden luoton kohteena ovat sellaiset kehitysmaat, joiden takaisinmaksukyky tai muu lainan vastike on pienempi. Toisin sanoen vapaiden markkinoiden lainat kohdistuvat maihin, jotka ovat integroituneet kapitalistiseen maailmantalouteen.

Tarkasteltaessa edelleen tätä faktoria kokonaisuutena havaitaan, että finanssiriippuvuuteen samoin kuin pääomariippuvuuteen liittyy pyrkimys ohjata Afrikan valtioiden vientikauppaa. Lainat tulevat ensisijaisesti kapitalististen maiden rahoit-

tusmarkkinoilta ja lainaa ottaneiden valtioiden vienti suuntautuu tendenssinomaisesti kehittyneisiin kapitalistisiin maihin. Tässä on kuitenkin kysymys enemmän markkinoiden ohjaamisesta kuin tuotannollisesta integraatiosta.

Mielenkiintoisena yksityiskohtana on syytä panna merkille, että niissä tapauksissa, joissa kapitalististen maiden luotot Afrikan valtioille, ensisijaisesti finanssiriippuvuuden tapauksessa, ovat korkeat, ovat myös sosialististen maiden antamat luotot korkeita. Tämä merkitsee sitä, että finanssiriippuvaiset maat muodostavat eräänlaisen väliryhmän, joka ei ole yhtä kiinteästi integroitunut kapitalistiseen maailmantalouteen kuin tuotannollisesti integroituneet valtiot. Tässä katsannossa »taistelu» näiden valtioiden paikasta kansainvälisessä järjestelmässä selittää molemmilta suunnilta tulevien luottojen yhteyttä.

Esitetyt piirteet ilmentävät sitä, että finanssiriippuvuuden ulottuvuudella on maita, jotka ovat luottokelpoisia. Toisena peruspiirteenä ilmenee ulkomaisten investointien alhainen aste. Tämä merkitsee aivan ilmeisesti kansallista politiikkaa suhteessa ulkomaiseen pääomaan, kansallistamista.

Viidennellä faktorilla korkeita latauksia saavat muuttajat:

5.	lainat DAC-mailta	—,88853
7.	lainat muilta valtioilta	.66626
6.	lainat sosialistisilta valtioilta	.65694
9.	ulkomaisten investointien kohde- keskittyneisyys	.43662

Tämän faktorin selittämisessä voidaan lähteä liikkeelle suurimman latauksen saavasta muuttajasta, joka tekee faktorin sisällön määräävistä maista kapitalistisen maailmantalouden periferiaan jääviä. Tätä käsitystä tukee se, että kyseisten valtioiden lainat tulevat »vaihtoehtoisista» kohteista. Ne ovat pääomien puutteessa joutuneet turvautumaan DAC-maiden ulkopuolisiin rahoituslähteisiin. Ja vaikka lainojen hoitokulut vievät suuren osan vientituloista eivät lainat, finanssiriippuvuus, ohjaa mitenkään yksiselitteisesti kyseisten maiden ulkomaankauppaa. Faktorin alhaisten latausten perusteella voidaan jopa sanoa, että vientiä on pakko suunnata muihin kuin kapitalistisiin maihin.

Tarkasteltaessa tällä faktorilla ulkomaisten investointien saamia arvoja on edelleen todettava, että tätä faktoria määräävissä maissa on varsin

niukasti ulkomaisia investointeja puoleensa vetäviä kohteita tai niiden kansallinen politiikka asettuu ulkomaisia investointeja vastaan. Sikäli kuin ulkomaisia investointeja on, ne ovat keskittyneet vain harvoihin taloudellisiin kohteisiin.

Kohdistettaessa huomio faktorin kahteen hallitsevaan piirteeseen, vähäinen riippuvuus kehittyneiden kapitalististen maiden pääomasta ja viennin heikko kytkeytyminen ulkomaiseen pääomaan, voidaan tätä faktoria kutsua *sosialistisen suuntautumisen faktoriksi*. Tässä tapauksessa omaehtoisuus saattaa olla joko tietoinen poliittinen valinta riippuvuuden vähentämiseksi tai valtio voi yksinkertaisesti olla pakotettu siihen, koska sillä ei ole sellaista taloudellista potentiaalia, joka edistäisi integroitumista kapitalistiseen maailmantalouteen.

Yllä on tarkasteltu riippuvuusanalyysiin perustuvia faktoreita yksitellen. Lisäksi on aihetta tarkastella analyysin tuloksia kokonaisuutena, mikä mahdollistaa myös yleisempien johtopäätösten tekemisen. Yleisenä piirteenä voidaan sanoa, että analyysi tuo esiin modernisaatioteorian väitteen, että kehitysmailla ei ole riittävästi omia pääomia. Siksi ne ovat voimakkaasti sekä tuotannollisesta että rahoituspääomasta riippuvaisia, ja nämä molemmat riippuvuuden muodot esiintyvät pääsääntöisesti erillisinä Afrikassa. Näitä pääomia puolestaan saavat sellaiset valtiot, jotka voivat tuottaa maailmanmarkkinoille pääomaa luovuttavien maiden taloutta kiinnostavia tuotteita.

Afrikassa pääomariippuvuus ja viennin suuntautuminen liittyvät ainakin 1970-luvulla toisiinsa. Tulos tukee esitettyä käsitystä imperialismista ja pääoman kansainväliseksi laajentuneesta laajennetun uusintamisen prosessista. Tällaisen kaksisuuntaisen suhteen ulkopuolelle jäävät sellaiset afrikkalaiset valtiot, joilla ei ole merkittäviä tuotteita tuotettavana maailmanmarkkinoille, ja joilla tässä katsannossa on perifeerinen asema pääoman kansainvälisessä laajennetun uusintamisen prosessissa vielä 1970-luvulla. Kaksisuuntaisen riippuvuuden ulottuvuudella afrikkalaiset valtiot jakaantuvatkin kahteen pääryhmään:

- a) niihin, jotka on integroitu kapitalistiseen maailmantalouteen ja
- b) niihin, jotka ovat perifeerisinä valtioina mukana globaalissa järjestelmässä.

Afrikan osalta on 1970-luvulla voitu löytää yllä-

si erilaista relevanttia riippuvuuden tai kansainväliseen järjestelmään kytkeytymisen muotoa. Karkeasti nämä muodot kuvaavat eriasteista riippuvuutta tai integroitumista kapitalistiseen maailmantalouteen tai siitä irtautumaan pyrkimistä. Molemmissa muodoissa on lisäksi omat alatyypinsä, jotka on syytä toistaa:

<i>Riippuvuus</i>	<i>Perifeerisyys — Irrottautuminen</i>
(tuotannollinen integraatio ja markkinoiden ohjaus)	
pääomariippuvuus	aseriippuvuus
finanssiriippuvuus	omaehtoisuus
	sosialistinen
	suuntautuminen

Tällainen eriytyminen vastaa aikaisemmin esitettyä käsitystä siitä, että kehitysmaiden asema kansainvälisessä järjestelmässä on voimakkaasti muuttunut suhteessa toisiinsa.

4. Eriytynyt taloudellinen kehitys Afrikassa

Koska Afrikan valtioiden riippuvuuden muodoissa ja asteissa on osoitettavissa selviä eroja, on myös oletettavissa, että niiden sisäinen kehitys on erilainen suhteessa toisiinsa. Sisäisen kehityksen erilaisuuden osoittamiseksi käytetään seuraavassa edelleen faktorianalyysiä, johon on otettu mukaan 13 erilaista ja ensisijaisesti taloudellista kasvua ja tuotannollisen rakenteen muutosta kuvaavaa muuttujaa. (Liite)

Kehitysmaiden asemien eriytymistä koskevan keskustelun ja ennen kaikkea vähäisen muuttujajoukon perusteella on seuraavassa analyysissä päädytty kolmen faktorin ratkaisuun. Työssä aikaisemmin suoritettujen analyysien perusteella on odotettavissa lähinnä seuraavat kolme erilaista kehityksen tyyppiä:

- 1) taloudellisen kasvun maat,
- 2) stagnoitua taloudellinen kehitys ja
- 3) perinteinen kehittymättömyys.

Muuttujien kokonaisvarianssista tämä kolmen faktorin ratkaisu selittää 70.2 prosenttia, jota on pidettävä erittäin korkeana arvona. Ratkaisun merkittävyyttä korostaa myös se, että kolmannen faktorin oma selitysarvo on 13.8 prosenttia.

Taulukko 2. Sisäisen taloudellisen kehityksen muuttujien varimax-rotatation faktorit.

	I	II	III	Kommunaliiteetti
23.	— .83976	— .04955	.17547	.73844
24.	.31979	.00192	.82182	.77766
25.	.02608	— .06606	— .89736	.81030
26.	.77596	.22527	.34951	.77502
27.	— .02291	.03153	.51699	.26880
28.	— .17812	.66674	.11314	.48907
29.	.53264	.67971	.07035	.75066
30.	.64834	.58066	.03770	.75892
31.	.79173	.00744	.03869	.62838
32.	— .26022	.82898	.00737	.75498
33.	.36018	.77323	— .03453	.72882
34.	.88491	— .16113	.03951	.81059
35.	.89388	— .03654	.18848	.83588
Ominaisarvo	4.94325	2.37633	1.80793	

Ensimmäisellä faktorilla korkeita latauksia saavat seuraavat muuttujat:

35.	energian kulutus asukasta kohti	.89388
34.	BKT asukasta kohti	.88491
23.	väestön osuus maataloudessa	— .83976
31.	maatalouden kasvu	.79173
26.	teollisuuden osuus BKT:sta	.77596
30.	kotimaisten investointien kasvu	.64834
29.	tuonnin kasvu	.53264

Faktorin korkeimpien latausten mukaan tämä faktori osoittaa selvästi teollistumisen ja sitä kautta kehittyneisyyden suhteellisen korkeaa astetta. Se ei kuitenkaan osoita merkittävää taloudellista kasvua vaikka korostaakin sitä, että osa Afrikan maista on saavuttanut 1970-luvulla suhteellisen korkean kehittyneisyyden asteen, mitattaessa sitä teollistumisella. Tässä katsannossa kehittyneisyys ilmentää myös talouden rakenteellista muutosta, jota merkitsee myös maataloudesta toimeentulonsa saavan väestön vähentyminen. Rakenteellisesta muutoksesta kertoo myös korkea energian kulutus asukasta kohti. Samalla voidaan sanoa, että mitä teollistuneempi ja urbaanisoiuneempi yhteiskunta on, sitä todennäköisempää on myös maatalouden tuottavuuden kasvu.

Tällainen kansallisen talouden kehittyneisyyden ja teollistumisen korkea aste kytkeytyy kuitenkin edelleen riippuvuuteen, joka tällä faktorilla ilmenee tuonnin kasvuna. Tuonnin kasvu kertoo myös kotimarkkinoiden muodostumisesta

ta. Edelleen ensimmäisen faktorin informaatiosta on pääteltävissä, että talouden korkeaan kehittyneisyyden asteeseen liittyy kyseeseen tulevissa maissa myös kotimaisten investointien suhteellisen korkea aste. Tämä vahvistaa sitä käsitystä, että riippuvuusjärjestelmässäkin on kehittynyt edellytykset kansallisen talouden kehittymiselle, eikä riippuvuus tässä katsannossa ole toiminut taloudellisen kehityksen esteenä. Tämä argumentti vahvistaa myös teoreettisessa osassa esitettyä käsitystä siitä, että imperialismi ei ole yksiselitteisesti kansallisen talouden kehityksen este kehitysmaissa. Ominaisuuksiensa vuoksi *faktoria on kutsuttava kehitysfaktoriksi*.

Toisella faktorilla korkeita latauksia saavat muuttajat:

32.	teollisuuden kasvu	.82898
33.	kansallisen talouden kasvu	.77323
29.	tuonnin kasvu	.67971
28.	viennin kasvu	.66674
31.	kotimaisten investointien kasvu	.58066

Faktorille selvästi leimaa antavia muuttajia ovat erilaiset kasvun muuttajat. Tätä faktoria voidaan kutsua *taloudellisen kasvun faktoriksi*. Nimitystä on kuitenkin syytä täsmentää, sillä tuonnin ja viennin voimakas kasvu liittyneenä tuotannolliseen kasvuun ilmentää riippuvuuden kontekstissa tapahtuvaa kasvua. Tässä katsannossa lienee täsmällisempää kutsua faktoria alisteisen taloudellisen kasvun faktoriksi. Tälle faktorille leimaa antavat maat ovat toisin sanoen perinteisessä mielessä riippuvaisempia kuin edellisen kategorian maat.

Tarkasteltaessa vielä faktorin toista päätä voidaan väittää, että tämä faktori ilmentää kehitystä sellaisissa afrikkalaisissa valtioissa, joissa kansallisen talouden kehittyneisyyden aste on alhaisempi ainakin tutkimusajanjaksolla kuin edellistä ryhmää koskevissa maissa. Tämä selittää ainakin osaksi korkean kasvuasteen. Tässäkin yhteydessä tulee esiin, että taloudellinen kasvu on mahdollista riippuvuuden puitteissa, ellei peräti voida sanoa niin, että riippuvuus on jopa edellytys tietyn tyyppiselle kehitysmaiden taloudelliselle kasvulle kapitalistisessa maailmantaloudessa. Tässä yhteydessä ilmenee myös kotimaisten investointien kasvua, joka vain vahvistaa oletusta, että riippuvuus ei ole kansallisen talouden kehittymisen este. Tämä ei kuitenkaan poista sitä, etteikö tällaiseen kehitykseen liittyisi ai-

kaisemmin korostettuja alikehityksen piirteitä.

Kun huomio kohdistetaan vielä alhaisiin latauksiin, tulee esiin, että tätä faktoria karakterisoivat maat eivät ole keskittyneet vain yhden maailmanmarkkinoille suuntautuvan tuotteen tuottamiseen.

Kolmannella faktorilla korkeita latauksia saavat muuttajat:

25.	vientituotteiden moninaisuus	— .89736
24.	päävientituotteen osuus viennistä	.82182
27.	mineraalien osuus maailmantuotannossa	.51699

Tämä faktori ilmentää varsin selkeästi kahden edellisen faktorin kääntöpuolta. Jo korkeiden lataustensa perusteella sitä voidaan kutsua *kansallisen talouden kehittymättömyyden ja monokulttuurin faktoriksi*. Tällöin se myös ilmentää varsin voimakasta vientiriippuvuutta. Faktorilla korostuu myös se, että mitä merkittävämpi perushyödykkeiden tuottaja tätä ryhmää leimaava maa on, sitä yksipuolisempi on sen viennin rakenne. Perushyödykkeiden tuottaminen maailmanmarkkinoille ei siten takaa tuotannon rakenteellista muutosta eikä siihen liity edes välttämättä merkittävää taloudellista kasvua.

Tutkimuksen kannalta ongelmallista on se, ettei ainakaan viennin ja tuonnin osalta tällä faktorilla ilmene integroitumista kapitalistiseen maailmantalouteen. Kuitenkin perushyödykkeiden tuottamiseen on liitetty oletamus, että se myös johtaa maailmantalouteen integroimiseen.

Tarkasteltaessa faktorianalyysiä sisäisen taloudellisen kehityksen ja kasvun osalta vielä kokonaisuutena, on pakko kohdistaa huomio kansallisen talouden kehittyneisyyden asteeseen ja taloudelliseen kasvuun Afrikassa. Aivan ilmeisesti näyttää, että taloudellinen kasvu ja kehittyneisyys liittyvät siihen, missä määrin kehitysmaan kansallinen talous on integroitu kapitalistiseen maailmantalouteen. Tämä tietysti vahvistaa jo aikaisemmin esitettyjä argumentteja ja osoittaa että riippuvuus ja imperialismi ovat kehitysmaissa taloudellisen kehityksen edellytyksiä. Näin ainakin silloin kun kysymyksessä on kapitalistisen maailmantalouden rakenteissa tapahtuva kapitalisointiprosessi.

Edelleen on todettava, että kansallisen talouden kehittymisessä on löydettävissä 1970-luvulla Afrikassa ainakin kolme perustyyppiä. Nämä eivät kuitenkaan vastaa täysin alussa mainittuja

luokkia, mutta korostavat sitä, että kasvun osalta on löydettävissä kaksi erilaiselle perustalle rakentuvaa tyyppiä, joista ensimmäinen ilmentää itenäisempää kansallisen talouden kehitystä ja jälkimmäinen alistetumpaa. Näiden tyyppien lisäksi on löydettävissä pysähtyneempiä ja mahdollisesti jopa stagnoituvia talouksia. Kasvun ja stagnaation voidaan puolestaan olettaa liittyvän erilaiseen integroitumiseen kapitalistiseen maailmantalouteen.

5. Erilaiset maakategoriat Afrikassa ja niiden profiilit

Edellä on selvitetty, että yksittäisistä muuttujista päästään laajempiin käsitteellisiin kokonaisuuksiin, jotka ilmentävät yhtäältä erilaista riippuvuutta ja toisaalta erilaista sisäistä taloudellista kehitystä Afrikassa 1970-luvun aikana. Tämä merkitsee myös sitä, että Afrikan valtioiden keskinäinen asema on eriytynyt suhteessa kehittyneisiin kapitalistisiin ja myös muihin afrikkalaisiin valtioihin. Afrikan valtioita voidaan luokitella erilaisiin ryhmiin, joiden ominaisuudet ovat erilaiset.

Koska tässä on tarkasteltava konkreettisten valtioiden ominaisuuksia, eikä abstraktisti riippuvuuden ja sisäisen kehityksen välisiä keskinäisiä yhteyksiä, on seuraavassa analyysissä pyritty ryhmittelemään Afrikan valtiot riippuvuuden ja sisäisen kehityksen perusteella tyyppiluokkiin. Molemmista lähtökohdista on suoritettu optimaalisen ratkaisun mukainen klusteri- eli erotteluanalyysi. Analyysissä muuttujina on käytetty maiden saamia faktoripisteitä (eli niiden ominaisuuksia) sekä riippuvuusfaktoreilla että sisäisen taloudellisen kehityksen faktoreilla.

Teknisesti maiden ryhmittely on suoritettu siten, että riippuvuusulottuvuudella maat on ryhmitetty neljään luokkaan ja sisäisen kehityksen ulottuvuudella kolmeen luokkaan. Tämä vastaa ensiksikin analyysitavan sisäisiä vaatimuksia ja toiseksi näin saadaan esiin jo useampia maatyyppejä kuin mihin analyysin aikaisemmassa osassa on päädytty. Tällainen tulostaminen johtaa jo 12 maakategoriaan. Näiden ryhmien lisäksi joudutaan käyttämään »kaatoryhmää», sillä kaikista maista ei ollut saatavissa riittävästi tietoja, jotta ne voitaisiin ottaa mukaan analyysiin. Tällaisen valtioiden määrä on peräti 20.

Myöhemmin esitettävässä taulukossa riippuvuuteen perustuva ryhmittely on tulostettu sarakkeille ja sisäinen taloudellinen kehitys riveille. Ennen ryhmittelyn tulosten tarkastelemista on kuitenkin syytä puuttua vielä analyysin tilastolliseen luotettavuuteen analyysitavan omista ehdoista lähtien. Tässä ratkaisussa klusterien keskiarvot kullakin faktorilla ratkaisevat sen, mitkä faktorit selittävät ensisijaisesti mitäkin ryhmää molemmilla ulottuvuuksilla. Samalla nousee esiin käytettyjen faktoreiden erotteluarvo.

Taulukko 3. Riippuvuusklusterien keskiarvot riippuvuusfaktoreilla ja faktoreiden P-arvot (x = faktori)

Klusterit	x(1)	x(2)	x(3)	x(4)	x(5)
1	1.3326	-0.5900	-0.5076	2.9089	0.9852
2	0.2373	-0.2540	0.9965	-0.0283	-0.3647
3	-0.3665	-0.0191	-0.2369	-0.3000	1.2591
4	-0.0568	0.2456	-0.5468	-0.1740	-0.6407
P	0.152	0.629	0.000	0.000	0.000

Taulukko 4. Taloudellisen kasvun klusterien keskiarvot taloudellisen kasvun faktoreilla ja faktoreiden P-arvot (x = faktori)

Klusterit	x(1)	x(2)	x(3)
1	4.6528	-1.3141	0.7064
2	-0.0325	0.6694	-0.2115
3	-0.4163	-0.6657	0.4882
P	0.000	0.000	0.048

Sekä riippuvuuden että taloudellisen kasvun osalta voidaan saatujen P-arvojen perusteella pitää faktoreiden erotteluarvoa merkittävänä. Valtaosa taulukkojen P-arvoista on 0.000. Selitysarvoltaan heikoimmaksi jää pääomariippuvuuden faktori (tuotannollinen integroituminen kapitalistiseen maailmantalouteen). Vielä on syytä todeta, että klustereiden hallitsevia ominaisuuksia selittävät ne faktorit, joilla klusterit saavat korkeita arvoja.

Jos ominaisuuksien selittämisessä lähdetään liikkeelle yllä mainituista korkeimpien arvojen periaatteesta olisi ensimmäinen maaklusteri finanssiriippuvuuden klusteri. Tämä vastaisi tietysti riippuvuuden erilaisia muotoja, mutta samalla maaryhmien luonnehdinta jää kapeaksi. Siksi tässä yhteydessä maaryhmien ominaisuuksia ei käsitteellistetäkään niiden hallitsevan piir-

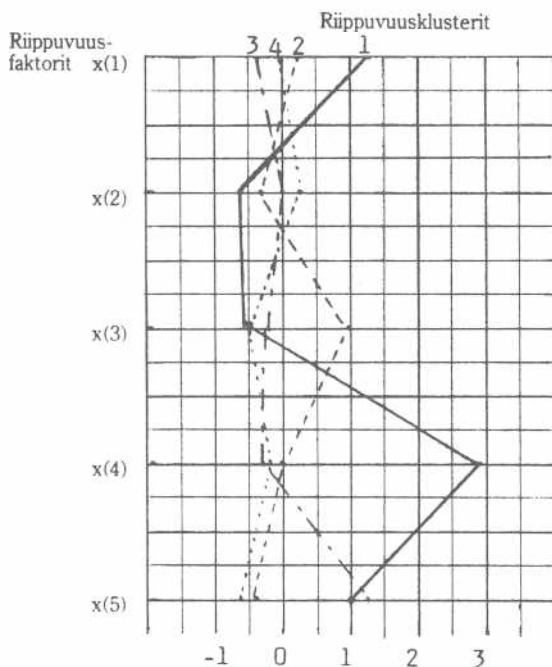
teen mukaan. Sen sijaan huomio kohdistetaan maaklustereiden koko profiiliin eri faktoreilla. Tämä tapahtuu esittämällä klusterien profiilit niiden eri faktoreilla saamiin arvoihin perustuvina käyrinä (kuviot 1 ja 2).

Riippuvuuden perusteella voidaan ryhmiä luonnehtia lyhyesti suhteessa toisiinsa. Ensimmäiselle ryhmälle, johon kuuluu vain kaksi valtiota (Algeria ja Egypti) on ominaista muita ryhmiä selvästi näkyvämpi omaehtoisuus ja hajautetut taloussuhteet. Samoin sitä luonnehtii muista poiketen korostunut finanssiriippuvuus, jonka suhteen ryhmä saa kaikkein korkeimmat arvot koko riippuvuusryhmittelyssä. Tälle ryhmälle on luonteenomaista myös suhteellisen voimakas sosialistinen suuntautuminen, jonka suhteen ensimmäinen ja kolmas ryhmä eroavat toisesta ja neljännestä ryhmästä. Maailmantalouteen integroitumisen ja aseellisen riippuvuuden osalta ryhmän saamat arvot jäävät pienimmiksi.

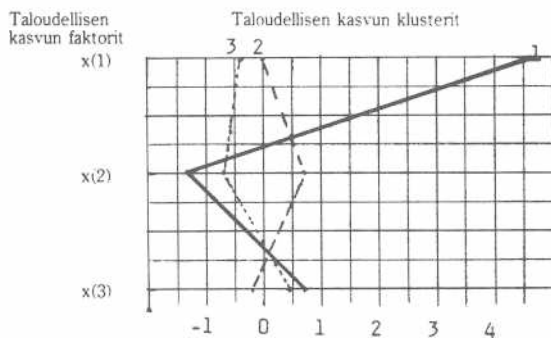
Tuloksessa ristiriitaista on ensimmäisen ryhmän finanssiriippuvuus ja siitä huolimatta periferinen asema kapitalistisessa maailmantaloudessa. Tämä ei kuitenkaan ole välttämättä ristiriita, sillä väliintulevana muuttujana on korostettava politiikan merkitystä. Siinä näkyy omaehtoisuus. Oman kansallisen tien kulkeminen on ollut ominaista Algerialle läpi 1970-luvun. Samoin on tilanne Egyptin kohdalla ainakin vielä siinä vaiheessa, johon tutkimuksen empiirinen aineisto sijoittuu. 1970-luvun puolenvälin jälkeen Egyptin politiikka on jo ollut selkeämmin kapitalistiseen maailmantalouteen integroituvaa.

Toisessa ryhmässä korostuu erityisen voimakkaasti aseellinen riippuvuus ja jossain määrin voimakkaampi omaehtoisuus kuin kolmannessa ja neljännessä ryhmässä. Samoin toisen ryhmän integroituminen kapitalistiseen maailmantalouteen on heikompaa kuin kummassakaan edellä mainitussa ryhmässä. Silti kyseiseen ryhmään kuuluvien valtioiden asema kapitalistisessa maailmantaloudessa ei ole yhtä periferinen kuin ensimmäisen ja kolmannen ryhmän asema. Kolmannessa ryhmässä korostuu erityisesti sosialistinen suuntautuminen, mutta samalla myös heikoin omaehtoisuus.

Neljäs ryhmä eroaa muista ryhmistä lähinnä maailmantalouteen integroitumisen perusteella. Ulottuvuus tosin selittää huonosti ryhmien välisiä eroja. Tämän vastapainona neljäs ryhmä on

Kuvio 1. Riippuvuusklusterien profiilit riippuvuusfaktoreilla.

Kuvio 2. Taloudellisen kasvun klusterien profiilit taloudellisen kasvun faktoreilla.

kuitenkin vähiten sosialistisesti suuntautunut. Näiden kahden piirteen lisäksi ryhmän aseellinen riippuvuus on alhaisin, mikä indikoi sitä, että kapitalistiseen maailmantalouteen integroituminen ei synnytä paineita turvallisuuspolitiikan suunnalla, koska valtioiden tietoinen politiikka sopeutuu riippuvuuden jatkuvuuteen.

Näiden edellä esitettyjen ominaisuuksien perusteella on mahdollista ryhmitellä analyysissä mukana olevat maat riippuvuuden suhteen kol-

meen perusryhmään, jotka esiintyvät sarakkeilla seuravassa taulukossa. Edelleen ominaisuuksiensa mukaan riippuvuusryhmiä voidaan kutsua:

- A) maailmantalouteen integroituneiden valtioiden ryhmäksi,
- B) heikosti integroituneiden ja aseellisen riippuvuuden valtioiden ryhmäksi ja
- C) riippumattomuuteen pyrkivien tai perifeeristen valtioiden ryhmäksi, johon lähinnä perifeerisyyden perusteella on yhdistetty edeltä ensimmäinen ja kolmas ryhmä.

Sisäisen taloudellisen kehityksen pohjalta saadaan kolme ryhmää. Ensimmäiseen kuuluu vain yksi valtio (Libya), jota maan eri faktoreilla saamien arvojen mukaan luonnehtii selvästi korkea rakenteellisen kehittyneisyyden aste. Muilta osin maa sijoittuu lähelle kolmatta ryhmää, jolle on ominaista alhainen taloudellinen kasvu ja rakenteellisesti jälkeen jäänyt taloudellinen kehitys. Taloudellisen kasvun samankaltaisuuden vuoksi Libya on liitetty myöhemmässä tarkastelussa tähän kolmanteen ryhmään. Libyan kohdalla rakenteellinen kehittyneisyys selittyy sillä, että maa käytti 1970-luvun alussa öljytulojaan tehokkaasti kansallisen talouden ja erityisesti tuotannon rakenteen monipuolistamiseen.

Toiselle ryhmälle on ominaista taloudellinen kasvu ja kolmatta ryhmää vähäisempi talouden rakenteellinen jälkeenjääneisyys, joskaan tämä ryhmä ei rakenteellisessa kehittyneisyydessään yllä Libyan tasolle. Näiden tulosten perusteella voidaan analyysissä mukana olevat maat jakaa taloudellisen kehittyneisyyden pohjalla kahteen ryhmään, jotka seuraavassa taulukossa on esitetty riveillä. Näitä ryhmiä voidaan niiden tyyppisten ominaisuuksien perusteella kutsua:

- D) taloudellisen kasvun maat ja
- E) hitaan taloudellisen kasvun tai jopa taantuvan talouden maat.

Taulukoimalla ristiin kummankin klusterianalyysin tulokset ja suorittamalla edellä esiin tuodut tiivistämiset kummallakin perusluottuvuudella saadaan analyysissä mukana olevista maista kuusi tyyppiryhmää, joihin sijoittuvat valtiot ilmenevät taulukossa 4 (ks. seur. sivu). Lisäksi tämän luokittelun ulkopuolelle jää 20 valtion ryhmä. Pääasiassa luokittelun ulkopuolelle jäävä maa-

ryhmä koostuu pienistä valtioista, joilla suhteessa muuhun Afrikkaan on eristetty asema tai vasta 1970-luvun puolivälissä itsenäistyneistä tai vielä itsenäisyyttä vailla olevista valtioista. Taloudellisesti merkittäviä maita tässä ryhmässä on seitsemän, muita voidaan pitää ääriperifeeriana kapitalistisessa maailmantaloudessa. Tähän ryhmään kuuluvat maat ilmenevät myös luokittelussa.

Edellä käytetyllä menetelmällä päädytään Afrikan valtioiden osalta seuraaviin tyyppiluokkiin ja niiden peruspiirteisiin:

- I Tuotannollisesti maailmantalouteen integroituneet maat, joiden kohdalla taloudellinen kasvu on suhteellisen voimakasta. Nämä maat eivät kuulu Afrikan tärkeimpien luonnonvarojen tuottajien joukkoon ja ulkomaisten investointien osuus niiden bruttokansantuotteesta on myös suhteellisen alhainen. Tässä tapauksessa maailmantalouteen integroituminen ei perustu mineraaleihin eikä myöskään niihin liittyviin ulkomaisiin investointeihin. Sen sijaan Togo ja Ylä-Voltaa lukuunottamatta ulkomaisen finanssipääoman merkitys on näissä maissa suhteellisen korkea ja kytkentä maailmantalouteen tapahtuu lähinnä sen kautta. Tässä ryhmässä on erityispiirteenä syytä kohdistaa huomio maiden poliittisen järjestelmän vakavuuteen. Poliittisesti kaikki ryhmään kuuluvat maat edustavat hyvin vakaata ja rauhallista järjestelmää, joka yhdessä maiden taloudellisen potentiaalinsa kanssa on luonut hyvät edellytykset kapitalistiseen maailmantalouteen integroitumiselle. Kun edelleen otetaan huomioon ulkomaisen pääoman suhteellisen alhainen merkitys näissä maissa, niin on todettava, että taloudellinen kasvu on perustunut maailmantalouteen integroitumisen ohella myös kansallisen pääoman ja kansallisen kapitalismin kehitykselle. Toisin sanoen näissä tapauksissa riippuvuus on luonut edellytykset kasvavalle kapitalistiselle taloudelliselle järjestelmälle.
- II Edellistä ryhmää jo heikommin maailmantalouteen integroituneet valtiot, joiden taloudessa varustautuminen ja siihen liittyvä aseellinen riippuvuus näyttelee keskeistä osaa. Näiden maiden kohdalla taloudellinen

Taulukko 4. Afrikan valtioiden ryhmittäminen sisäisen taloudellisen kasvun ja ulkoisen riippuvuuden mukaan.

	Maailman- talouteen integroituneet		Heikko in- tegraatio ja aseellinen riippuvuus		Pyrkimys riippumatto- muuteen tai perifeerisyys	
Taloudellisen kasvun maat	Kamerun Kenia Malawi Norsunluu- rannikko Senegal Togo Ylä-Volta	I	Benin Marokko Nigeria Tansania Tunisia	II	Algeria Egypti Kongo Mali Mauritania Ruanda Somalia Sudan	III
Hitaan talou- dellisen kasvun tai taantuvan talouden maat	Liberia Madagaskar Niger Sierra-Leone Tšad Zaire	IV	Etiopia Ghana Uganda	V	Burundi Keski-Afrikan tasavalta Libya Sambia	VI
	VII	Luokittelun ulkopuo- lle jäävät valtiot				
	Angola Botswana Djibouti Etelä-Afrikan tv. Gabon Gambia Guinea Guinea Bissau Kap Verde Komorit		Lesotho Mauritius Mosambik Namibia Pvt. Guinea Reunion Sao Tome ja Prinsipit Seychellit Swazimaa Zimbabwe			

kasvu on yhtä merkittävää kuin edellisessä ryhmässä, mikä kertoo siitä, että taloudellinen kasvu kehitysmaissa ei perustu ainoastaan kapitalistiseen maailmantalouteen integroitumisen asteeseen vaan mukana on myös muita selittäviä tekijöitä. Nigeriää lukuunottamatta ulkomaisten investointien suhteellinen asema on tässä ryhmässä vielä alhaisempi kuin edellisessä, mikä tietysti vertailussa merkitsee sitä, että suhteessa muihin valtioihin edellisen ryhmän valtioiden kohdalla kuitenkin maailmantalouteen integroituminen toimii myös ulkomaisen pääoman ehdoilla. Sen sijaan ulkomaisen velan suhteen tämän ryhmän maat kuuluvat Afrikan velkaantuneimpien maiden joukkoon Beniniä lukuunottamatta. Sekä taloudellisesti että poliittisesti tälle ryhmälle on myös ominaista riippuvuudesta irrottautuminen

tai suhteiden monipuolistaminen, johon jälleen Beniniä lukuunottamatta kyseisten maiden taloudellinen potentiaali antaa mahdollisuuden. Sisäpoliittisesti tälle ryhmälle on ominaista varsin voimakas autoritatiivinen hallinto, jolla tosin toisissa tapauksissa on enemmän repressiivinen ja toisissa tapauksissa mahdollisesti kansallinen ja progressiivinen tai mobilisoiva luonne. Tähän autoritatiivisuuteen ja toisaalta irtaantumispyrkimykseen liittyy näiden maiden aseellinen riippuvuus, joka siten selittyy sekä sisäisillä että ulkoisilla tekijöillä.

III Voimakkaasti riippumattomuuteen pyrkivät valtiot tai kapitalistiselle maailmantaloudelle perifeeriset valtiot, jotka molemmat perussuuntaukset saavat hyvin samantyyppisen profiilin. Myös tälle ryhmälle taloudellinen kasvu on tunnusomaista, mikä merkitsee si-

- tä, että taloudellisen kasvun tai kehityksen ainoa edellytys ei ole integroituminen kapitalistiseen maailmantalouteen tai perinteinen riippuvuus. Malia, Somaliaa ja Sudania lukuunottamatta tämän ryhmän mailla on keskeinen asema mineraalien tuotannossa, mikä tukee käsitystä, että taloudellinen kasvu perustuu ainakin joissakin tapauksissa luonnonvarojen tuotannolle. Luonnonvarojen omistaminen ei kuitenkaan ole kehitysmaiden ainoa eikä edes välttämätön edellytys taloudelliselle kehitykselle ja kasvulle. Samoin perifeerisyys korostaa sitä, että luonnonvarojen mukanaan tuoma taloudellinen hyöty luo perustaa riippuvuusjärjestelmästä irtautumiselle. Luonnonvarojen tuotanto ei myöskään johda merkittäviin ulkomaisten investointien keskittymiseen. Kyseisen ryhmän maista ainoastaan Kongon kansantasavallassa ja Mauritaniassa on ulkomaisten investointien osuus bruttokansantuotteessa ollut korkea. Toisaalta tämän ryhmän valtioista Algeria, Egypti ja Sudan ovat Afrikan eniten velkaantuneita maita. Ylipäätään tästä ryhmästä voidaan sanoa, että ainakin luonnonvarojen tuottajien osalta täyttyvät maailmantalouden integroitumisen edellytykset. Mutta politiikka on väliintuleva muuttuja eivätkä rakenteelliset tekijät omaa determinististä luonnetta.
- IV Tuotannollisesti maailmantalouteen integroituneet maat, joiden taloudellinen kasvu on joko hidasta tai jopa taantuvaa. Sierra Leonea ja Tšadia lukuunottamatta tähän ryhmään kuuluu mineraalien tuotannossa tärkeitä maita. Toisaalta Liberiaa ja Zairea lukuunottamatta tälle ryhmälle on ominaista suhteellisen alhainen ulkomaisten investointien osuus. Tämä korostaa sitä, että ensisikin mineraalien asema maailmantaloudessa ei välttämättä merkitse taloudellista kasvua. Näiden maailmantalouteen integroituneiden tuottajien kohdalla mineraalit näyttävät pikemminkin merkitsevän jopa taantuvaa taloutta. Tätä voidaan perustella vain sillä, että harjoitettu kansallinen politiikka tulee ainakin yhdeksi välittäväksi muuttujaksi. Poliittisesti tämä ryhmä muodostaa kirjavan kokonaisuuden. Joukossa on kaksi suhteellisen rauhallisen poliittisen kehityksen omaavaa maata (Liberia ja Sierra Leone) ja yksi hyvinkin repressiivisen ja totalitaarisen järjestelmän omaava maa (Zaire). Lopuissa tapauksissa kysymys on maista, joiden poliittiset järjestelmät ovat kokeneet useita muutoksia ja joissa olosuhteet ovat pitkään olleet epävakaita.
- V Heikosti maailmantalouteen integroituneiden ja aseellisesti riippuvaisten maiden ryhmä, joiden talous on joko hitaasti kasvavaa tai jopa taantuvaa. Näihin maihin liittyy selvästi haastajan ominaisuuksia; toisin sanoen niillä on taloudellista potentiaalia, ja ne ovat eriaikoina olleet suhteessa ympäristöönsä ja koko kansainväliseen järjestelmään »kapinallisen» asemassa. Tämä selittääkin yhtäältä aseellisen riippuvuuden korostumisen. Samoin sitä selittää kaikille kolmelle yhteinen sisäinen epävakaisuus. Tutkimusajanjaksolla näissä maissa on ollut taloudellista merkitystä myös ulkomaisilla investoinneilla, mutta ne eivät ole riittäneet takaamaan taloudellista kasvua. Samoin voidaan sanoa, että riippumattomuuteen pyrkivä politiikka ei ole ollut kykenevä tuottamaan sellaista kansallista talouspolitiikkaa, joka olisi taannut taloudellisen kasvun.
- VI Riippumattomuuteen pyrkivät tai kapitalistisessa maailmantaloudessa perifeerisessä asemassa olevat valtiot, joiden kansantalouden kasvu on hidasta tai peräti taantuvaa. Burundia lukuunottamatta tällä ryhmällä on merkittävä asema luonnonvarojen maailmanmarkkinoille tuottamisessa. Tässä tapauksessa eivät sen paremmin luonnonvarat kuin omaehtoisuuteen pyrkivä taloudellinen kehityskään ole onnistuneet tuottamaan kasvua. Ulkomainen pääomakaan ei ole tähän kyennyt, vaikka näiden maiden taloudessa ulkomaisella pääomalla on ollut suhteellisen merkittävä asema. Poliittisesti tämäkin ryhmä on suhteellisen epämääräinen.
- VII Viimeinen ryhmä koostuu, kuten jo aikaisemmin on tuotu esiin, empiirisen analyysin ulkopuolelle jäävistä maista. Aikaisemmin on myös todettu, että tämän ryhmän maiden enemmistö on pitkälle kansainvälisen järjestelmän todellista periferiaa. Esi-

merkiksi ulkomaisten investointien osuus on Gabonia, Guineaa, Swazimaata ja Zimbabwea lukuunottamatta tässä ryhmässä olematon, tai niistä ei ole käytettävissä riittäviä tietoja.

Arvioitaessa analyysissä saatuja valtioryhmiä kokonaisuutena on ensimmäiseksi todettava, että Afrikkaa ei voida niputtaa yhteen kehitysmaakategoriaan. Toisaalta on myös todettavissa, että tietyt tekijät eivät tuota välttämättä kaikissa tapauksissa samankaltaisia seurausilmiöitä. Tämä tarkoittaa sitä, että Afrikan valtioiden kansainvälisen aseman tai taloudellisen kasvun selittämiseen ei ole löydettävissä mitään deterministisiä tekijöitä, jotka tuottaisivat aina selkeästi ennalta määrättyjä ilmiöitä. Toisin sanoen, vaikka tuntisimmekin riittävästi erilaisia tekijöitä, emme vielä niiden perusteella kykene ennustamaan, että tietty valtio sijoittuu tietyllä tavalla kansainväliseen järjestelmään tai että sen talous kehittyy tiettyyn suuntaan.

Eriytettäessä karkeasti edellä esiintuotua yleistyistä on riippuvuuden osalta todettavissa, että erilainen asema kansainvälisessä järjestelmässä ei ennakoisi joko taloudellista kasvua tai heikkoa taloudellista kasvua ja jopa taantumista. Tai kääntäen, taloudellisen kasvun erilaisuudesta ei voida päätellä, miten kukin valtio on sijoittunut kansainvälisessä järjestelmässä, kapitalistisessa maailmantalouden järjestelmässä. Tämän pohjalta onkin pääteltävissä, että ehdollistavien rakenteellisten tekijöiden lisäksi valtioiden asemaa ja taloudellista kehitystä selittävinä tekijöinä on huomioitava myös erilaiset välittävät tekijät, joista tässä yhteydessä merkittävin on politiikka subjektiivisena tekijänä.

Vaikka politiikkaa ei edellä suoritettussa rakenteellisessa analyysissä ole voitu huomioida riittävästi, niin on pakko korostaa sitä, että tämä subjektiivinen tekijä ja siihen liittyen aivan ilmeisesti objektiivisten tekijöiden ymmärtäminen selittää viimekädessä parhaiten sekä taloudellista kasvua että maiden asemaa kansainvälisen järjestelmän rakenteissa. Erilaisessa riippuvuusasemassa tai erilaisilla taloudellisilla resursseilla varustetuissa tapauksissa maat voivat harjoittaa parempaa tai huonompaa politiikkaa — sopeuttavaa tai muuttavaa politiikkaa. Voidaan myös väittää, että taloudellinen kasvu on saavutetta-

vissa erilaisten kansainväliseen talouteen tapahtuvien kytkentöjen kautta. Sopeutuminen alistavaan kapitalistiseen kehitykseen ei suinkaan ole kehitysmaiden ainoa vaihtoehto.

Verrattaessa näitä tuloksia aikaisemmin esitettyyn kehitysmaiden luokitteluun joudutaan välittömästi toteamaan, että tulokset eivät ole yltäpitäviä. Parhaiten vastaavuus ilmenee tuotannollisesti integroituneiden ja kasvavan talouden ryhmän ja Brattonin kansallisen kehityksen ryhmän välillä. Kysymys on siten maista, jotka harjoittavat kansallista reformipolitiikkaa ja joissa hallitsevan puolueen asema on ollut suhteellisen voimakas ja poliittinen järjestelmä on ollut myös siksi suhteellisen vakaa. Brattonin luokittelussa autoratiivisia ja brasilianisoituneita maita vastaa jossain määrin heikon integraation ja kasvavan talouden ryhmä. Afrikan tapauksessa tämä ryhmä vain pehmenee hieman.

Edelleen kahden luokittelun välinen yhtäläisyys näyttääytyy mofidioituneena Brattonin luokittelussa laskevan talouden maiden osalta siten, että tämä ryhmä jakaantuu kahtia Afrikan osalta. Toinen osa koostuu tuotannollisesti integroituneista hitaan kasvun maista. Toinen osa koostuu heikon integraation ja aseellisen riippuvuuden maista.

Saatu ryhmittely ei myöskään vastaa täysin Afrikkaan rajoittuvaa Luckhamin luokitusta. Pääsääntöisesti Luckhamin tapausten esimerkit hajaavat tässä työssä esiin nostetussa luokittelussa useisiin eri ryhmiin. Pällekkäisyyttä esiintyy ainostaan siten, että Luckhamin tyypittelyssä olevat riippuvan kapitalismin ja neokolonialisen kehityksen valtiot sijoittuvat maailmantalouteen integroituneiden valtioiden ulottuvuudelle. Heikommin integroituneiden ja aseellisen riippuvuuden maiden ulottuvuudelle sijoittuu samoin osa valtio- ja öljykapitalistisista maista.

Luokitteluisia esiintyviä ristiriitoja ei ole syytä pitää hämmäntävinä. Brattonin luokittelussa erottelevina kriteereinä olivat toisaalta kapitalistiseen maailmantalouteen integroituminen ja toisaalta integroitumisen kehyksissä omaksuttu kansallinen hallitsemisen tapa. Nämä yhdessä tuottivat erilaista kansallista kehitystä. Luckhamin luokittelu perustuu kyllä maailmantalouteen integroitumiseen, mutta myös lisäarvon haltuunotamisen tapaan. Hallitsemisen tapaan Luckham ei sen sijaan pistä erityistä painoa, vaan kunkin

tyypin sisällä esiintyy sekä siviili- että sotilashallintoa, jotka lisäksi saattavat olla joko repressiivisiä tai mobilisoivia kunkin maan kokonaisstrategiasta riippuen.

Tässä työssä saatu luokittelu perustuu taas riippuvuuteen tai maailmantalouteen integroitumiseen ja kansalliseen taloudelliseen kasvuun. Hallitsemisen tapa on tässä saanut vähemmän merkitystä. Siksi autoritaarinen hallinta saattaa olla ominaista sekä maailmantalouteen integroituneiden maiden että yhtä hyvin perifeeristen maiden kohdalla. Toisaalta sotilashallinto saattaa esiintyä joko repressiivisenä tai mobilisoivana, kuten Luckham on luokittelussaan esittänyt.

Kokonaisuudessaan erilaiset tulokset ilmentävät sitä, että erilaiset kriteerit johtavat myös erilaiseen ryhmittelyyn. Kapitalisoitumisesta lähtien on olennaisinta painottaa maailmantalouteen kytkeytymistä ja toisaalta taloudellista kasvua. Samalla on painotettava sitä, että erottelu on tapahtunut ulkoisten ja sisäisten rakenteellisten tekijöiden pohjalta. Ne ovat antaneet erilaisia maaprofiileja. Tällaiset profiilit ovat kuitenkin samankaltaisia erilaisille maille ja saattavat johtua myös erilaisista tekijöistä. Niinpä kapitalistisen maailmantalouden näkökulmasta sekä perinteinen perifeerisyys että sosialistinen suuntautuminen voivat tuottaa samankaltaisen maaprofiilin. Toisaalta sisäiset ristiriidat ja yhden keskeisen vientituotteen maailmanmarkkinahinnan romahdus profiloivat samalla lailla kehitysmaiden taloudellista kasvua/taantumista.

Kuten suoritettu tarkastelu osoittaa, löytyy eri kategorioille vastaavuutta kahdessa erilaisessa tarkastelutavassa. Samalla nousee esiin se, että yleinen globaalinen eriytyminen modifioituu Afrikan olosuhteissa. Samoin on huomioitava se, että maiden sijoittuminen johonkin kategoriaan ei ole pysyvää, vaan maiden asemat suhteessa toisiinsa ja suhteessa omaankin asemaan aikaulottuvuudella ovat muuttuvia. Tämä selittyy luonnollisesti koko kansainvälisessä järjestelmässä esiintyvällä jatkuvalla muutoksella ja toisaalta poliittisessa johdossa tapahtuneilla muutoksilla ja poliittisten toimintojen ja tavoitteiden vaihdoksilla. Tämä tietysti korostaa politiikan merkitystä subjektiivisena tekijänä, joka muuttaa rakenteellisten tekijöiden merkitystä ja ennen kaikkea kumoaa niiden deterministisen vaikutuksen.

Lopuksi on aiheellista nimetä kukin kuudesta

Afrikan maaryhmästä. Karakterisoivaa nimitystä varten tukeudutaan sekä Brattoniin perustuvassa tarkastelussa esiin nostettuihin että Luckhamin tyypittelyssä esiintyviin nimityksiin. Näin päädytään seuraaviin kaikkiaan seitsemään maaryhmään:

- I Kasvavan kansallisen kapitalismin maat. Ne ovat integroituneet kapitalistiseen maailmantalouteen, mikä toimii pitkälle kasvua edistävänä tekijänä. Taloudellinen kasvu liittyy näissä maissa yleensä myös demokraattiseen poliittiseen kehitykseen.
- II Autoritaariset valtiokapitalistiset maat. Niissä kasvu käytetään kansalliseen kehitykseen, jonka avulla myös pyritään muuttamaan kyseisten maiden asemaa kapitalistisessa maailmantaloudessa. Asemien muutos asettaa ainakin yhtäältä aseellisen turvallisuuden vaahteen, joka johtaa aseelliseen riippuvuuteen.
- III Perifeerisen kasvun maat. Kysymyksessä ovat maat, jotka kapitalistisessa maailmantaloudessa omaavat perifeerisen aseman joko siksi, että ne eivät vielä ole integroituneet siihen tai ovat rakentamassa jonkinlaista omaehtoisen kehityksen tai sosialistisen kehityksen suuntausta.
- IV Laskevan neokoloniaalisen talouden maat. Näiden maiden kohdalla integroituminen kapitalistiseen maailmantalouteen ei ole tuonut mukanaan merkittävää taloudellista kasvua, mikä yhtäältä johtuu yksipuolisesta kytkeytymisestä kapitalistiseen maailmantalouteen.
- V Taantuvan kansallisen kehityksen maat. Kyseisissä maissa pyrkimykset muuttaa asemaa kapitalistisessa maailmantaloudessa sisäisten muutosten kautta ovat johtaneet sisäisiin ristiriitoihin, jotka ovat estäneet taloudellista kehitystä. Muutos ja sisäiset ristiriidat yhdessä ovat nostaneet esiin aseellisen riippuvuuden.
- VI Kapitalistisen maailmantalouden taantuva periferia.
- VII Muut luokittelun ulkopuolelle jäävät maat.

LIITE

Käytetyt muuttujat ja niiden lähde

1. Perushyödykkeiden osuus viennistä 1975, *Yearbook of International Trade Statistics 1976*.

2. Maan kokonaisvelka 1976, *World Bank Development Report 1978*.
3. Maan 1976 saamat uudet lainat, emt.
4. Julkiset lainat kansainvälisiltä organisaatioilta 1973, *Document of the World Bank, World Debt Table, Vol. II 1975*.
5. Julkiset lainat DAC-ryhmältä 1973, emt.
6. Julkiset lainat sosialistisilta mailta 1973, emt.
7. Julkiset lainat muilta valtioilta 1973, emt.
8. Ulkomaisten investointien osuus bruttokansantuotteesta 1971, *Multinational Firms in Africa*, ed. by Carl Widstrand, Uppsala 1975.
9. Pääkohteen osuus kokonaisinvestoinneista 1967, emt.
10. Maassa vuonna 1972 olevien investointien osuus kaikista Afrikassa olevista ulkomaisista investoinneista, emt.
11. Lainojen hoitokulujen osuus vientituloista 1976, *World Bank Development Report 1978*.
12. Asetuonnin määrä 1965—1971, Jan-Öberg, *Arms Trade with the Third World as an Aspect of Imperialism*, University of Lund 1974, ss. 91—92.
13. Yli 60 prosenttia aseiden myynnistä vastaavien maiden lukumäärä, emt.
14. Aseiden tuonnin määrä päämyyjämaasta, emt.
15. Yli 60 prosenttia tuonnista kattavien maiden lukumäärä 1974, *Yearbook of International Trade Statistics 1976*.
16. Viennin osuus päävientimaahan 1974, emt.
17. Yli 60 prosenttia viennistä saavien maiden määrä 1974, emt.
18. Viennin osuus kokonaisviennistä kapitalistisiin maihin 1975, *Yearbook of International Trade Statistics 1976; UNCTAD Handbook of International Trade and Development Statistics 1979*.
19. Viennin osuus kokonaisviennistä sosialistisiin maihin, emt.
20. Viennin osuus kokonaisviennistä kehitysmaihin, emt.
21. Suurimman ulkomaisen investoijan (maa) osuus kaikista ulkomaisista investoinneista 1967, *Multinational Firms in Africa*.
22. Yli 60 prosenttia investointien alkuperästä vastaavien maiden määrä 1971, emt.
23. Maataloudessa olevan väestön osuus 1976, *World Bank Development Report 1978*.
24. Päävientituotteen osuus kokonaisviennistä, *Yearbook of International Trade Statistics 1976; UNCTAD, Handbook of International Trade and Development Statistics 1979*.
25. Niiden tuotteiden määrä, jotka ylittävät 60 prosenttia kokonaisviennistä 1975, *Yearbook of International Trade Statistics 1976*.
26. Teollisuuden osuus BKT:sta 1976, *World Bank Development Report 1978*.
27. Maan tuottamien mineraalien osuus maailmantuotannossa 1975, *UN Statistical Yearbook 1977*.
28. Viennin kasvu 1970—1976, *World Bank Development Report 1978*.
29. Tuonnin kasvu 1970—1976, emt.
30. Kotimaisten investointien kasvu 1970—1976, emt.
31. Maataloustuotannon kasvu 1970—1976, emt.
32. Teollisuustuotannon kasvu 1970—1976, emt.
33. Kansantalouden kasvu mitattuna bruttokansantuotteena 1970—1976, emt.

34. Bruttokansantuote asukasta kohden 1976, emt.
35. Energian kulutus asukasta kohti 1975, emt.

LÄHTEET

- Agh, Attila: Labyrinth in the Mode of Production Controversy. *Studies on Developing Countries*, No. 10. Budapest, Institute for World Economy of the Hungarian Academy of Sciences, 1980.
- Alker, Hayward R., Jr.: Dialectical Foundations of Global Disparities. *International Studies Quarterly*, Vol. 25, No. 1, 1981.
- Antola, Esko: Sotilasvalta, kehitysmaat ja maailman sotilaallinen järjestys. Teoksessa Eija Pöysä (toim.): *Uhkaako kolmas maailmansota*. Helsingin yliopisto. Kehitysmaainstituutti. Interkontin kirjoja, No. 7, 1982.
- Bornschiefer, Volker: The World Economy in the World-System: Structure, Dependence and Change. *International Social Science Journal*, No. 34, 1982.
- Bratton, Michael: Patterns of Development and Underdevelopment. Toward a Comparison. *International Studies Quarterly*, Vol. 26, No. 3, 1982.
- Caporaso, James A.: Industrialization in the Periphery. The Evolving Global Division of Labor. Teoksessa Ladd Hollist, James N. Rosenau (toim.), *World System Structures. Continuity and Change*. Sage, Beverly Hills 1981.
- Carlsson, Jerker: The Emergence of South-South Relations in a Changing World Economy. Teoksessa Jerker Carlsson (toim.): *South-South Relations in a Changing World Order*. Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala 1982.
- Document of the World Bank. External Public Debt of LDCs*, Vol. II, 1975.
- Falk, Richard: A World Order Perspective on Authoritarianism. *Alternatives. A Journal of World Policy*, Vol. V, No. 2, 1979.
- Frank, Andre Gunder: *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. Monthly Review Press, New York 1967.
- Frank, Andre Gunder: *Dependent Accumulation and Underdevelopment*. Macmillan, London 1978.
- Hettne, Björn: *Development Theory and the Third World*. SAREC Report R 2: 1982. Helsingborg 1982.
- Kiljunen, Kimmo: *Industrialisation in Developing Countries and Consequent Trade-Related Restructuring Constraints in Finland*. Työväen Taloudellinen Tutkimuslaitos, Tutkimuksia 11, Helsinki 1985.
- Käkönen, Jyrki: Omaehtoisuus ja riippuvuus kehitysmaiden valtion roolia erottelevina tekijöinä. Teoksessa Voitto Helander (toim.): *Politiikan tutkimuksen näkökulmia. Esseitä poliittisista rakenteista ja prosesseista*. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, osa 20. Turku 1978.
- Käkönen, Jyrki: *Luonnonvarapolitiikka ja konfliktit muuttavassa kansainvälisessä järjestelmässä*. Tutkimus imperialismista ja Afrikan konflikteista 1970-luvulla. Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitos, Tutkimuksia, No. 29, 1985.
- Landa, R. G. & Pavlov, V. I. & Redko, I. B.: Consolidation of the National Democratic Revolution and the Entry of Some Newly Free States Upon the road of Non-Capitalist Development. Teoksessa V. I. Pavlov, I. B. Redko, P. A.

- Ulyanovsky (toim.): *Asia and Africa: Fundamental Changes*. NPA, Moscow 1972.
- Lenin, V. I.: Collected Works, Vol. 3. *The Development of Capitalism in Russia*. Progress, Moscow 1964.
- Luckham, Robin, Armaments: Underdevelopment and Demilitarisation in Africa. *Alternatives. A Journal of World Policy*, Vol. VI, No. 2, 1980.
- Marx & Engels: *On Colonialism*. Progress, Moscow 1974.
- Petras, James F.: *State Capitalism and the Third World*. Monthly Review Press, March 1975.
- Secher-Marcussen, Henrik: Changes in the International Division of Labor. Theoretical implications. Teoksessa Tuomo Melasuo (toim.): *Liberation and Development*. Finnish Peace Research Association, Tampere 1983.
- Shivji, Issa G.: *Class Struggles in Tanzania*. Heinemann, London 1976.
- Solodovnikov, V. & Bogolovsky, V.: *Non-Capitalist Development*. Progress, Moscow 1975.
- Szymanski, Albert: *The Logic of Imperialism*. Praeger, New York 1981.
- UNCTAD. *Handbook of International Trade and Development Statistics*. Supplement 1977. Geneva 1979.
- UNCTAD. *Handbook of International Trade and Development Statistics 1979*. Geneva 1981.
- U.N. *Statistical Yearbook 1977*. New York 1979.
- U.N. *Yearbook of International Trade Statistics 1976*. New York 1977.
- Warren, Bill: *Imperialism. Pioneer of Capitalism*. Verso, London 1980.
- Widstrand, Carl (toim.): *Multinational Firms in Africa*. Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala 1975.
- World Bank Development Report 1982*. Washington D.C.
- Öberg, Jan: *Arms Trade With the Third World as an Aspect of Imperialism*. The Department of Sociology. University of Lund Cl: 3, 1974.